

Міністерство освіти і науки України
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Економічний факультет
Кафедра міжнародних економічних відносин

БЕВЗЮК МАРІЯ СЕРГІЇВНА

Допускається до захисту:
Завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, кандидат
економічних наук, доцент
_____Марія ШКУРАТ
« ____ » _____ 2026 р.

**Формування національних стратегій конкурентоспроможності в
умовах глобалізації**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародний бізнес. Бізнес переклад»

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:
Юлія ІЩУК, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин,
доктор філософії, доцент

Підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали / за шкалою ЄКТС / за національною шкалою)
Голова ЕК: _____
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Бевзюк М.С. Формування національних стратегій конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини», спеціалізація «Міжнародний бізнес. Бізнес-переклад». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2026.

У роботі досліджено теоретичні основи міжнародної конкурентоспроможності країн та фактори її формування в умовах глобалізації. Проаналізовано сучасні стратегії забезпечення національної конкурентоспроможності та методи її оцінки через міжнародні рейтинги й індекси. Визначено роль інновацій, інституційного середовища, людського капіталу та конкурентної політики у формуванні довгострокових переваг. Сформульовано рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності України.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, конкурентні переваги, глобалізація, конкурентна політика, інновації, людський капітал, національна стратегія, міжнародні рейтинги, економічний розвиток.

73 с., 22 табл., 5 рис., 66 джерел.

ABSTRACT

Bevziuk M.S. I Formation of National Competitiveness Strategies under Globalization. Specialty 292 "International Economic Relations", specialization "International Business. Business Translation". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2026.

The bachelor's qualification work explores the theoretical foundations of international competitiveness of countries and the factors of its formation under globalization. Modern strategies for ensuring national competitiveness and methods of its assessment through international rankings and indices are analyzed. The role of innovation, institutional environment, human capital, and competition policy in shaping long-term advantages is identified. Recommendations are formulated to enhance Ukraine's competitiveness.

Keywords: international competitiveness, competitive advantages, globalization, competition policy, innovation, human capital, national strategy, international rankings, economic development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	7
1.1 Сутність та економічна природа конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації	7
1.2 Класифікація та еволюція стратегій національної конкурентоспроможності.....	18
1.3 Методологічні підходи до оцінки міжнародної конкурентоспроможності країн	24
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ТА СУЧАСНОГО СТАНУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	31
2.1 Динаміка позицій України у світових рейтингах конкурентоспроможності	31
2.2 Аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на економічну стійкість держави	37
2.3 Порівняльний аналіз стратегій конкурентоспроможності країн-лідерів та їх досвід для України	51
РОЗДІЛ 3 СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	59
3.1 Напрями вдосконалення державної політики щодо зміцнення конкурентних переваг України.....	59
3.2 Інструменти та механізми реалізації національної стратегії в умовах нестабільності.....	65
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації світової економіки питання формування та реалізації ефективних стратегій національної конкурентоспроможності набуває особливого значення. Посилення міжнародної конкуренції, швидкі технологічні зміни, цифровізація економіки та зростання ролі інновацій визначають нові вимоги до економічної політики держав. У таких умовах конкурентоспроможність виступає ключовим фактором забезпечення економічного зростання, підвищення добробуту населення та зміцнення позицій країни на світових ринках.

Для України проблема підвищення конкурентоспроможності є особливо актуальною, що зумовлено структурними дисбалансами економіки, недостатнім рівнем інституційного розвитку, обмеженим доступом до фінансових ресурсів, а також впливом зовнішніх факторів, зокрема глобальних економічних криз та воєнних дій. У цих умовах формування ефективної національної стратегії конкурентоспроможності потребує комплексного підходу, що враховує як внутрішні можливості, так і зовнішні виклики.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить, що проблематика конкурентоспроможності держави широко висвітлена у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Значний внесок у розвиток теорії конкуренції зробили класики економічної науки, зокрема Адам Сміт, Фрідріх фон Гаск, а також сучасні дослідники, серед яких Майкл Портер та Джозеф Стігліц. У їхніх роботах розкрито сутність конкуренції, механізми її функціонування та роль у забезпеченні економічного розвитку. Водночас питання формування національних стратегій конкурентоспроможності в умовах глобалізації потребують подальшого дослідження з урахуванням сучасних викликів та українського контексту.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо формування національних стратегій конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

- дослідити теоретичні основи конкурентоспроможності держави;
- проаналізувати еволюцію стратегій національної конкурентоспроможності;
- розглянути методичні підходи до оцінки міжнародної конкурентоспроможності;
- оцінити сучасний стан конкурентоспроможності України;
- визначити ключові фактори впливу на економічну стійкість держави;
- здійснити порівняльний аналіз стратегій країн-лідерів;
- обґрунтувати напрями вдосконалення державної політики;
- розробити практичні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності України.

Об'єктом дослідження є процес формування національної конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти формування стратегій конкурентоспроможності держави.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: аналіз і синтез – для узагальнення теоретичних підходів; порівняльний аналіз – для дослідження міжнародного досвіду; статистичні методи – для оцінки динаміки показників; системний підхід – для комплексного аналізу факторів конкурентоспроможності.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України, аналітичні матеріали міжнародних організацій, зокрема OECD, World Bank, European Bank for Reconstruction and Development, статистичні дані, наукові публікації та офіційні звіти державних органів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні наукових підходів до дослідження національної конкурентоспроможності, уточненні сутності стратегій конкурентоспроможності держави та систематизації факторів впливу на економічну стійкість країни в умовах глобалізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих рекомендацій при формуванні державної економічної політики, розробці стратегій розвитку економіки та підвищенні ефективності функціонування конкурентного середовища в Україні.

Апробація результатів дослідження. Положення та висновки кваліфікаційної роботи були представлені на IX Всеукраїнській науково-практичній заочній конференції «Екологія, природокористування та охорона навколишнього середовища: прикладні аспекти» (15 травня 2026 р., м. Київ).

Тези доповіді: Іщук Ю. А., Бевзюк М. С. Роль «зеленої» трансформації економіки у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності країн.

Структура кваліфікаційної (бакалаврської) роботи Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, 5 рисунків, 22 таблиці, висновків, списку використаних джерел із 66 найменування. Загальний обсяг роботи становить 73 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

1.1 Сутність та економічна природа конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації

У сучасній економічній науці поняття конкурентоспроможності держави займає ключове місце серед категорій, що характеризують ефективність функціонування національної економіки в умовах глобалізації. Посилення інтеграційних процесів, лібералізація міжнародної торгівлі та стрімкий розвиток технологій зумовлюють необхідність формування нових підходів до розуміння сутності конкурентоспроможності на макрорівні.

Традиційно конкурентоспроможність держави розглядається як здатність економіки забезпечувати стабільне зростання виробництва товарів і послуг, що відповідають вимогам міжнародних ринків, а також підвищувати рівень життя населення. Такий підхід базується на ефективності використання ресурсів, продуктивності праці та рівні розвитку національного виробництва. Водночас сучасні дослідження підкреслюють, що цього визначення недостатньо для повного розкриття економічної природи конкурентоспроможності.

Згідно з інституційним підходом, конкурентоспроможність держави формується під впливом системи економічних, правових та соціальних інститутів. Як зазначають А. Герасименко та А. Масько, ефективність взаємодії держави та ринку визначає якість конкурентного середовища та створює умови для розвитку підприємництва [8, с. 14]. У цьому контексті важливу роль відіграють державні механізми регулювання економіки, які забезпечують баланс між ринковою свободою та контролем за дотриманням правил конкуренції.

Суттєвий внесок у розвиток теорії конкурентоспроможності зроблено в межах дослідження конкурентної політики. Конкуренція розглядається як ключовий фактор економічного розвитку, що стимулює інновації, підвищення якості продукції та зниження витрат. Відповідно, конкурентоспроможність

держави визначається не лише наявністю ресурсів, а й здатністю забезпечити ефективне функціонування конкурентних ринків [46, с. 87].

Правове забезпечення конкурентних відносин є важливим елементом формування конкурентоспроможності. В Україні основні засади функціонування конкурентного середовища закріплені у Закон України «Про захист економічної конкуренції», який визначає механізми запобігання монополізації та розвитку добросовісної конкуренції [19]. Також важливу роль відіграє Закон України «Про Антимонопольний комітет України», що регламентує діяльність державного органу, відповідального за реалізацію конкурентної політики [30].

У сучасних умовах глобалізації особливого значення набуває взаємозв'язок між конкурентоспроможністю та інноваційним розвитком. Як зазначає В. Липов, формування конкурентної стратегії держави неможливе без розвитку інноваційного потенціалу, цифровізації економіки та інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості [27, с. 6]. Це свідчить про те, що конкурентоспроможність є динамічною категорією, яка постійно трансформується під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Важливою складовою дослідження конкурентоспроможності держави є систематизація факторів, що визначають її формування та динаміку змін. У сучасних умовах глобалізації конкурентоспроможність національної економіки формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, які мають різну природу, ступінь керованості та напрям впливу.

Зовнішні фактори обумовлюються станом світового економічного середовища та не залежать безпосередньо від внутрішньої політики держави. До них належать глобальні політичні процеси, міжнародна торгівля, зміни кон'юнктури світових ринків, технологічні зрушення тощо. Як свідчать дослідження, зовнішні фактори можуть як сприяти розширенню конкурентних можливостей країни, так і призводити до їх звуження або втрати [24, с. 16].

Доцільно узагальнити основні зовнішні чинники, які впливають на конкурентоспроможність держави, шляхом їх систематизації за напрямками впливу. Це дозволяє визначити фактори, що сприяють посиленню або

послабленню конкурентних позицій країни на світовому ринку. Основні зовнішні фактори впливу на конкурентоспроможність держав наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – Зовнішні фактори впливу на конкурентоспроможність країн

Група факторів	Фактори отримання КС	Фактори розширення КС	Фактори звуження КС	Фактори втрати КС
Політичні	Отримання статусу учасника міжнародних економічних об'єднань	Укладання нових міжнародних торговельних угод, розширення економічної інтеграції	Скасування преференційних торговельних режимів, посилення протекціонізму в країнах-партнерах	Міжнародні санкції, ембарго, примусове впровадження дискримінаційних стандартів
Економічні	Приплив прямих іноземних інвестицій, доступ до нових ринків	Зростання світового попиту на продукцію країни, підвищення світових цін на експортні товари	Посилення міжнародної конкуренції, скорочення зовнішніх ринків збуту	Стрімке та тривале зниження світових цін на ключові товари вітчизняного експорту
Технологічні	Трансфер передових технологій, міжнародне науково-технічне співробітництво	Поширення нових технологій всередині країни, стабільний доступ до міжнародних інноваційних хабів	Швидкий технологічний прорив конкурентів, моральне старіння наявних систем	Критичне відставання від світових стандартів, повна втрата здатності до розробки радикальних інновацій

Джерело: складено автором на основі [61]

Внутрішні фактори, на відміну від зовнішніх, формуються в межах національної економіки та значною мірою залежать від ефективності державної політики. Вони охоплюють макроекономічну стабільність, рівень розвитку інституцій, стан конкурентного середовища, інноваційний потенціал та якість людського капіталу. Як зазначає В. Лагутін, саме інституційні та економічні механізми є визначальними у забезпеченні стабільного розвитку та підвищення конкурентоспроможності держави [25, с. 18].

Внутрішні фактори конкурентоспроможності мають більш керований характер, оскільки формуються в межах національної економіки та залежать від ефективності державної політики. Їх систематизація за основними напрямками впливу дає змогу визначити ключові механізми формування конкурентних

переваг держави. Узагальнену характеристику внутрішніх факторів впливу на конкурентоспроможність країн подано в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Внутрішні фактори впливу на конкурентоспроможність країн

Група факторів	Фактори отримання КС	Фактори розширення КС	Фактори звуження КС	Фактори втрати КС
Політичні	Макроекономічна та політична стабільність, наявність довгострокової стратегії розвитку	Активна державна підтримка експорту, стимулювання національної інвестиційної діяльності	Внутрішня політична нестабільність, неефективність державного регулювання	Введення воєнного стану, тривалі експортні заборони (заборона вивозу стратегічної сировини)
Економічні	Розвинена внутрішня інфраструктура, ефективне та прозоре функціонування ринків	Стабільне економічне зростання, модернізація виробничих потужностей, розвиток ресурсної бази	Суттєве скорочення капітальних інвестицій, стрімке падіння продуктивності праці	Глибокі внутрішні фінансово-економічні кризи, галопуюча інфляція, критичне зростання собівартості
Технологічні	Високий базовий рівень інноваційного розвитку та наявність наукового потенціалу	Системне впровадження нових передових технологій у реальний сектор економіки	Загальне уповільнення темпів технологічного оновлення промисловості	Низька інноваційна активність підприємств, критична фізична та моральна зношеність основних фондів
Соціально-демографічні	Високий рівень фундаментальної та професійної освіти, висока кваліфікація населення	Безперервний розвиток людського капіталу, підвищення мотивації та продуктивності праці	Прогресуюче старіння населення, гострий дефіцит робочої сили на ринку праці	Масовий та неконтрольований відтік висококваліфікованих кадрів («відтік мізків») за кордон
Екологічні	Ефективне, раціональне та збалансоване використання наявних природних ресурсів	Активне впровадження екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій	Загальне погіршення екологічної ситуації, зростання витрат на ліквідацію наслідків забруднення	Критичне та безповоротне виснаження внутрішньої природно-ресурсної бази країни

Джерело: складено автором на основі [61]

З метою узагальнення та систематизації основних факторів впливу на конкурентоспроможність держави доцільно виділити їх за напрямками впливу, а

саме: фактори втрати, розширення, звуження та отримання конкурентних переваг. Такий підхід дозволяє більш глибоко проаналізувати механізми формування конкурентоспроможності та визначити ключові напрями державної політики.

Проведений аналіз свідчить, що конкурентоспроможність держави є результатом складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів. При цьому внутрішні чинники мають більш керований характер і можуть бути змінені шляхом реалізації ефективної державної політики, тоді як зовнішні фактори є екзогенними та потребують адаптації національної економіки до змін глобального середовища. У цьому контексті особливого значення набуває формування гнучких механізмів реагування на зовнішні виклики, що забезпечує стійкість економічного розвитку.

Крім того, у міжнародній практиці конкурентоспроможність держави дедалі частіше розглядається через призму ефективності конкурентної політики та антимонопольного регулювання. Зокрема, у звітах OECD підкреслюється, що розвиток конкуренції сприяє підвищенню продуктивності економіки, зниженню цін та покращенню якості товарів і послуг [52, с. 5]. Аналогічної позиції дотримуються експерти European Commission, які розглядають конкурентну політику як інструмент забезпечення сталого економічного розвитку [21].

Глобалізація є визначальним чинником трансформації сучасних економічних систем і безпосередньо впливає на формування конкурентоспроможності держав. Вона характеризується поглибленням міжнародного поділу праці, зростанням мобільності капіталу, робочої сили та технологій, а також посиленням взаємозалежності національних економік. У таких умовах конкурентоспроможність держави перестає бути виключно внутрішньою характеристикою та набуває глобального виміру.

Сучасні дослідження підкреслюють, що глобалізація створює як нові можливості, так і додаткові ризики для національних економік. З одного боку, відкритість економіки сприяє залученню інвестицій, доступу до інновацій та інтеграції у світові ринки. З іншого – посилюється конкуренція між країнами за

ресурси, ринки збуту та технологічне лідерство. Як зазначається у доповіді World Bank, глобальні економічні процеси визначають темпи розвитку національних економік та їх здатність адаптуватися до зовнішніх шоків [57, с. 12].

Конкурентоспроможність країн тісно пов'язана з рівнем розвитку міжнародної торгівлі, здатністю національних виробників конкурувати на зовнішніх ринках, а також ефективністю реалізації економічної та інноваційної політики держави. У сучасному світі держави конкурують не лише за ринки збуту, а й за інвестиції, висококваліфіковані трудові ресурси, технології та доступ до стратегічних ресурсів. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного аналізу факторів, що формують конкурентні позиції країни у світовому господарстві.

Узагальнену характеристику конкурентоспроможності країн та їх позиціонування у системі міжнародних економічних відносин наведено на рис. 1.1.

Рисунок 1.1 – Конкурентоспроможність країн на світовому ринку

Джерело: складено автором на основі [61]

У контексті глобалізації суттєво змінюється структура конкурентних переваг держав. Якщо раніше ключовими факторами були природні ресурси та дешевизна робочої сили, то сьогодні домінують знання, інновації, цифрові технології та якість інституційного середовища. Відповідно, конкурентоспроможність дедалі більше залежить від здатності держави формувати сприятливі умови для розвитку людського капіталу та інноваційної діяльності [27, с. 8].

Особливу роль у глобалізованій економіці відіграють транснаціональні корпорації та цифрові платформи, які формують нові моделі конкуренції. У цьому контексті зростає значення регуляторної політики держави, спрямованої на забезпечення справедливих умов конкуренції. Як зазначають К. Vamberger та О. Lobel, ринкова влада цифрових платформ може суттєво впливати на структуру ринків, що вимагає оновлення підходів до антимонопольного регулювання [6, с. 1055]. Аналогічно, М. Katz підкреслює, що сучасна конкуренція потребує більш глибокого аналізу ринкових структур та поведінки економічних агентів [49, с. 140].

У цих умовах державна конкурентна політика повинна адаптуватися до нових викликів. В Україні її реалізація здійснюється, зокрема, через діяльність Антимонопольний комітет України, який контролює дотримання конкурентного законодавства та запобігає зловживанням монопольним становищем [4, с. 15]. Важливим напрямом є також реформування антимонопольного законодавства відповідно до європейських стандартів, що передбачено умовами Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [42].

Глобалізаційні процеси також впливають на функціонування окремих ринків, зокрема енергетичного та цифрового секторів. Звіти OECD свідчать, що розвиток конкуренції у стратегічних галузях економіки є необхідною умовою підвищення загальної конкурентоспроможності держави [55]. Водночас у країнах з перехідною економікою, до яких належить Україна, ці процеси

супроводжуються структурними дисбалансами та потребують активної ролі держави у регулюванні ринків.

Додатковим викликом є вплив глобальних кризових явищ, таких як фінансові кризи, пандемії чи військові конфлікти, які посилюють нестабільність економічного середовища. За даними United Nations Conference on Trade and Development, сучасна глобальна економіка характеризується високим рівнем невизначеності, що ускладнює формування довгострокових конкурентних стратегій [59, с. 21]. У таких умовах ключовою конкурентною перевагою стає здатність держави швидко адаптуватися до змін та забезпечувати економічну стійкість.

Конкурентоспроможність держави формується під впливом сукупності взаємопов'язаних факторів, які визначають її позиції у світовому економічному просторі. У сучасній економічній науці відсутній єдиний підхід до їх класифікації, проте більшість дослідників виділяють економічні, інституційні, інноваційні та соціальні складові як базові елементи структури конкурентоспроможності.

Економічні фактори включають рівень розвитку виробництва, продуктивність праці, макроекономічну стабільність та ефективність використання ресурсів. Важливим показником є структура економіки, зокрема частка високотехнологічних галузей і ступінь диверсифікації виробництва. Як зазначає Ю. Кіндзерський, трансформація промислової політики у напрямі підтримки інноваційних секторів є необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності держави [24, с. 15].

Інституційні фактори охоплюють якість державного управління, рівень розвитку правової системи та ефективність регуляторної політики. Особливе значення має забезпечення чесної конкуренції на ринках, що передбачає наявність дієвих антимонопольних механізмів. У цьому контексті важливу роль відіграє Антимонопольний комітет України, який здійснює контроль за концентрацією капіталу та запобігає антиконкурентним узгодженим діям [4, с. 22]. Водночас, як свідчать аналітичні матеріали, ефективність конкурентної

політики залежить від узгодженості законодавства та рівня його практичної реалізації [3].

Інноваційні фактори пов'язані зі здатністю економіки генерувати та впроваджувати нові знання, технології та управлінські рішення. У сучасних умовах саме інновації визначають довгострокові конкурентні переваги держав. Як підкреслює В. Липов, розвиток цифрової економіки та інтеграція у глобальні ланцюги створення доданої вартості є ключовими напрямками формування конкурентоспроможності України [27, с. 9].

Соціальні фактори включають рівень освіти населення, якість людського капіталу, соціальну стабільність та рівень життя. Вони безпосередньо впливають на продуктивність праці та здатність економіки до інноваційного розвитку. Згідно з дослідженнями, інвестиції у людський капітал є одним із найефективніших інструментів підвищення конкурентоспроможності держави в довгостроковій перспективі [43, с. 41].

Окрему роль відіграють фактори розвитку конкурентного середовища. Рівень конкуренції на внутрішніх ринках визначає ефективність розподілу ресурсів та стимулює підвищення якості продукції. В Україні важливим інструментом забезпечення прозорості та конкурентності є система публічних закупівель Prozorro, яка сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів та розвитку конкуренції між постачальниками [14]. Водночас, за даними аналітичних звітів, рівень конкурентності закупівель залишається недостатнім, що свідчить про наявність структурних проблем у цій сфері [38].

Значний вплив на конкурентоспроможність мають також зовнішні фактори, зокрема стан світової економіки, міжнародні торговельні відносини та участь країни у глобальних економічних організаціях. Участь у міжнародних економічних інтеграційних процесах, таких як співпраця з European Commission, сприяє гармонізації економічної політики та впровадженню міжнародних стандартів конкуренції [21].

Особливого значення набувають інституційні та інноваційні фактори, оскільки вони забезпечують довгострокові конкурентні переваги держави та визначають ефективність реалізації економічної політики. Водночас соціальні чинники, зокрема рівень освіти населення, якість трудових ресурсів та рівень життя, формують основу для розвитку людського капіталу, який є одним із ключових ресурсів сучасної економіки. Зовнішньоекономічні фактори відображають ступінь інтегрованості держави у світову економіку та її здатність ефективно конкурувати на міжнародних ринках.

З метою систематизації основних складових конкурентоспроможності держави та узагальнення їх характеристик доцільно представити їх у вигляді системи взаємопов'язаних елементів. Основні фактори конкурентоспроможності держави наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Основні фактори конкурентоспроможності держави

Група факторів	Основні складові
Економічні	ВВП, продуктивність праці, структура економіки
Інституційні	Якість управління, законодавство, рівень конкуренції
Інноваційні	R&D, цифровізація, технологічний розвиток
Соціальні	Освіта, людський капітал, рівень життя
Зовнішньоекономічні	Експорт, інтеграція, інвестиції

Джерело: складено автором на основі [21]

Конкурентоспроможність держави формується як результат комплексної взаємодії різноманітних факторів, що охоплюють як внутрішні, так і зовнішні аспекти розвитку економіки. Її підвищення потребує системного підходу до формування державної політики, спрямованої на розвиток усіх ключових складових.

Проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що конкурентоспроможність держави є складною, багаторівневою економічною категорією, яка формується під впливом широкого спектра взаємопов'язаних факторів. Вона не може бути зведена лише до економічних показників, оскільки

охоплює також інституційні, правові, інноваційні та соціальні аспекти розвитку національної економіки.

Узагальнення наукових підходів свідчить, що конкурентоспроможність держави слід розглядати як динамічну характеристику, що змінюється під впливом глобалізаційних процесів. Як зазначає Ю. Уманців, ефективна економічна політика держави в умовах глобальних трансформацій повинна бути спрямована на забезпечення адаптивності економіки до зовнішніх викликів і формування довгострокових конкурентних переваг [43, с. 45]. Це означає, що ключовою ознакою конкурентоспроможності стає не лише досягнутий рівень розвитку, а й здатність до його сталого відтворення.

Особливе значення має роль держави у формуванні конкурентного середовища. Відповідно до положень Конституція України, держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності та не допускає зловживання монопольним становищем [22]. Реалізація цих принципів здійснюється через систему інституцій, центральне місце серед яких займає Антимонопольний комітет України, діяльність якого спрямована на забезпечення ефективного функціонування конкурентних ринків [4, с. 10].

У сучасних умовах особливого значення набуває також міжнародний вимір конкурентоспроможності. Взаємодія з міжнародними організаціями, такими як OECD та World Bank, сприяє впровадженню передових практик конкурентної політики та підвищенню ефективності економічного управління [52, с. 7; 60, с. 18]. Це особливо актуально для України, яка перебуває у процесі інтеграції до європейського економічного простору.

Важливим елементом сучасного розуміння конкурентоспроможності є її зв'язок із забезпеченням економічної безпеки та стійкості. Умови нестабільності, зокрема вплив енергетичних криз та воєнних факторів, посилюють вимоги до здатності держави підтримувати функціонування ключових секторів економіки. За даними міжнародних досліджень, стійкість економіки стає невід'ємною складовою конкурентоспроможності в умовах глобальних викликів [53, с. 32].

З урахуванням розглянутих підходів доцільно сформулювати узагальнене (авторське) визначення досліджуваної категорії.

Конкурентоспроможність держави – це інтегральна, динамічна характеристика національної економіки, що відображає її здатність формувати та реалізовувати конкурентні переваги на основі ефективного використання ресурсів, розвитку інституційного середовища, інноваційного потенціалу та людського капіталу, забезпечуючи стійке економічне зростання та підвищення добробуту населення в умовах глобалізації.

Отже, конкурентоспроможність держави є результатом комплексної взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів, а її забезпечення потребує системного підходу до формування державної економічної політики. В умовах глобалізації ключовими чинниками стають інновації, якість інституцій та здатність економіки до адаптації, що визначає стратегічні орієнтири подальшого розвитку.

1.2 Класифікація та еволюція стратегій національної конкурентоспроможності

У сучасних умовах глобалізації забезпечення конкурентоспроможності держави неможливе без формування та реалізації ефективної національної стратегії. Якщо конкурентоспроможність відображає поточний стан економіки, то стратегія визначає довгострокові напрями її розвитку, механізми досягнення конкурентних переваг та адаптацію до змін зовнішнього середовища.

Стратегія національної конкурентоспроможності є складовою економічної політики держави та охоплює систему цілей, інструментів і пріоритетів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування економіки. Вона формується з урахуванням внутрішніх можливостей країни, а також глобальних тенденцій розвитку світового господарства. Як зазначають дослідники, державна економічна політика в умовах глобальних трансформацій повинна забезпечувати баланс між відкритістю економіки та захистом національних інтересів [43, с. 40].

Сутність стратегії конкурентоспроможності полягає у створенні умов для формування стійких конкурентних переваг. Це передбачає не лише підтримку окремих галузей, а й розвиток інституційного середовища, стимулювання інноваційної діяльності та забезпечення ефективної конкуренції. У цьому контексті важливу роль відіграє державна конкурентна політика, що спрямована на запобігання монополізації ринків і створення рівних умов для суб'єктів господарювання [17, с. 5].

Правовою основою формування стратегій конкурентоспроможності в Україні є Закон України «Про захист економічної конкуренції», який визначає принципи розвитку конкурентного середовища [19], а також Господарський кодекс України, що регламентує загальні засади господарської діяльності [11]. Важливим інституційним елементом реалізації стратегій виступає Антимонопольний комітет України, який забезпечує контроль за дотриманням конкурентного законодавства та сприяє розвитку ринкової конкуренції [4, с. 12].

У міжнародній практиці формування стратегій конкурентоспроможності базується на поєднанні ринкових механізмів та державного регулювання. Зокрема, у документах OECD підкреслюється, що ефективна стратегія повинна включати розвиток конкуренції, інновацій та інституційної спроможності держави [52, с. 6]. Аналогічно, у звітах European Commission наголошується на необхідності інтеграції конкурентної політики у загальну систему економічного управління [21].

Важливою особливістю сучасних стратегій є їх комплексний характер. Вони охоплюють різні сфери економіки – від промислової та інноваційної політики до розвитку людського капіталу та цифрової трансформації. Як зазначає Ю. Кіндзерський, ефективна стратегія повинна забезпечувати структурну модернізацію економіки та сприяти переходу до високотехнологічних виробництв [24, с. 18].

У сучасній економічній науці відсутня єдина універсальна класифікація стратегій національної конкурентоспроможності, що зумовлено складністю та багатовимірністю цієї категорії. Водночас узагальнення наукових підходів

дозволяє виділити кілька основних критеріїв їх систематизації, що відображають різні аспекти економічного розвитку держави.

Одним із найбільш поширених підходів є класифікація стратегій залежно від джерел формування конкурентних переваг. У цьому контексті виділяють ресурсно-орієнтовані, інноваційно-орієнтовані та інституційно-орієнтовані стратегії. Ресурсно-орієнтовані стратегії базуються на ефективному використанні природних, трудових та фінансових ресурсів. Вони характерні для країн із значним ресурсним потенціалом, однак у довгостроковій перспективі мають обмежену ефективність.

Інноваційно-орієнтовані стратегії спрямовані на розвиток науково-технічного потенціалу, цифровізацію економіки та створення високотехнологічних виробництв. Саме цей тип стратегій є домінуючим у розвинених країнах, оскільки забезпечує формування стійких конкурентних переваг. Як зазначає В. Липов, інноваційна модель розвитку є ключовою умовою підвищення конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації [27, с. 10].

Інституційно-орієнтовані стратегії передбачають удосконалення системи державного управління, правового регулювання та конкурентної політики. Вони спрямовані на формування ефективного конкурентного середовища та забезпечення рівних умов для всіх суб'єктів господарювання. У цьому контексті важливу роль відіграє Антимонопольний комітет України, який реалізує державну політику у сфері захисту економічної конкуренції [4, с. 18].

Іншим важливим критерієм класифікації є рівень державного втручання в економіку. За цим підходом виділяють ліберальні, змішані та дирижистські стратегії. Ліберальні стратегії передбачають мінімальне втручання держави та покладаються на саморегулювання ринку. Змішані стратегії поєднують ринкові механізми з активною державною підтримкою окремих секторів економіки. Дирижистські стратегії, у свою чергу, характеризуються значною роллю держави у визначенні напрямів економічного розвитку.

У сучасних умовах найбільш ефективними вважаються саме змішані стратегії, які дозволяють поєднати гнучкість ринку з цілеспрямованою

державною політикою. Це підтверджується досвідом країн Європейського Союзу, де конкурентна політика інтегрована у загальну систему економічного регулювання European Commission [21].

Крім того, стратегії конкурентоспроможності можна класифікувати за часовим горизонтом на короткострокові, середньострокові та довгострокові. Довгострокові стратегії мають стратегічний характер і спрямовані на структурну трансформацію економіки, тоді як короткострокові – на стабілізацію економічної ситуації та реагування на кризові явища.

Розвиток стратегій національної конкурентоспроможності відбувався під впливом трансформації світової економіки, що супроводжувалася зміною пріоритетів економічної політики держав. Еволюція цих стратегій відображає перехід від простих моделей використання ресурсів до складних інноваційно-орієнтованих систем розвитку.

На ранніх етапах економічного розвитку домінували ресурсно-орієнтовані стратегії, які базувалися на використанні природних ресурсів та дешевої робочої сили. Такі стратегії були характерні для індустріальної економіки та забезпечували швидке економічне зростання, однак не створювали довгострокових конкурентних переваг. Як свідчить міжнародний досвід, залежність від сировинних ресурсів обмежує можливості економічного розвитку та підвищує вразливість до зовнішніх шоків [24, с. 17].

Подальший розвиток привів до формування індустріально-орієнтованих стратегій, які передбачали активну роль держави у розвитку промисловості, підтримці національних виробників та стимулюванні експорту. У цей період значна увага приділялася політиці імпортозаміщення та розвитку базових галузей економіки. Водночас, як зазначають дослідники, надмірне державне втручання могло призводити до зниження ефективності ринкових механізмів [8, с. 15].

У другій половині XX століття відбувся перехід до інноваційно-орієнтованих стратегій, що базуються на розвитку науково-технічного потенціалу, освіти та високотехнологічних галузей. У цих умовах ключовим

джерелом конкурентних переваг стають знання та інновації. Як підкреслює В. Липов, сучасна конкурентна стратегія держави повинна ґрунтуватися на розвитку інноваційної економіки та інтеграції у глобальні ланцюги створення доданої вартості [27, с. 11].

Сучасний етап розвитку характеризується формуванням комплексних стратегій конкурентоспроможності, які поєднують економічні, інституційні та соціальні аспекти. Вони передбачають розвиток цифрової економіки, підвищення ролі людського капіталу, забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки. У звітах OECD підкреслюється, що сучасні стратегії повинні враховувати глобальні виклики, такі як цифровізація, зміна клімату та зростання нерівності [52, с. 8]. Важливим напрямом еволюції є посилення ролі конкурентної політики як складової національної стратегії. У країнах Європейського Союзу конкурентна політика інтегрована у загальну систему економічного управління, що забезпечує ефективне функціонування ринків та сприяє інноваційному розвитку European Commission [21]. Для України це має особливе значення у контексті реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка передбачає гармонізацію економічної політики з європейськими стандартами [42].

Еволюцію стратегій конкурентоспроможності доцільно узагальнити у вигляді схеми (рис. 1.3).

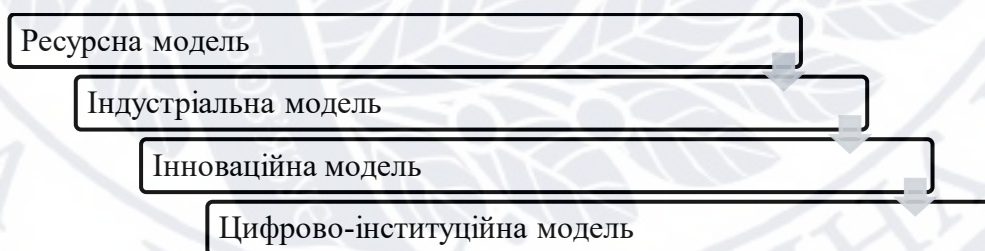

Рисунок 1.3 – Еволюція стратегій конкурентоспроможності держави

Джерело: складено автором

Кожен із зазначених етапів характеризується зміною пріоритетів державної політики та джерел формування конкурентних переваг. Якщо на

початкових етапах основний акцент робився на використанні ресурсів, то на сучасному етапі ключовими факторами є інновації, знання та ефективність інституцій.

Еволюція стратегій конкурентоспроможності демонструє поступове ускладнення їх структури та інструментарію. Якщо на ранніх етапах основна увага приділялася використанню природних ресурсів і розвитку базових галузей, то на сучасному етапі ключовими пріоритетами стають інновації, цифровізація, розвиток людського капіталу та інституційна ефективність. Як зазначається у міжнародних дослідженнях, саме ці фактори забезпечують довгострокову конкурентоспроможність економіки та її стійкість до зовнішніх шоків [57, с. 20].

Важливим аспектом є інтеграція конкурентної політики у загальну систему державного управління. У цьому контексті особливу роль відіграють інституції, що забезпечують функціонування конкурентного середовища, зокрема Антимонопольний комітет України, діяльність якого спрямована на запобігання монополізації ринків та розвиток добросовісної конкуренції [4, с. 25]. Ефективність таких інституцій є важливою передумовою реалізації стратегій конкурентоспроможності.

Крім того, сучасні стратегії характеризуються зростанням ролі міжнародної співпраці та інтеграції. Участь у глобальних економічних процесах, взаємодія з міжнародними організаціями та імплементація міжнародних стандартів сприяють підвищенню ефективності національної економічної політики. Зокрема, співпраця з OECD та World Bank дозволяє впроваджувати передові практики регулювання економіки та розвитку конкуренції [52, с. 9; 60, с. 22].

Таким чином, стратегії національної конкурентоспроможності є ключовим інструментом забезпечення економічного розвитку держави в умовах глобалізації. Їх ефективність визначається здатністю адаптуватися до змін зовнішнього середовища, використовувати внутрішній потенціал та забезпечувати збалансований розвиток економіки.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що формування сучасної стратегії конкурентоспроможності України має ґрунтуватися на поєднанні інноваційного розвитку, ефективної державної політики та інтеграції у світовий економічний простір. Це створює підґрунтя для подальшого аналізу методологічних підходів до оцінки конкурентоспроможності країн, що буде розглянуто у наступному підрозділі.

1.3 Методологічні підходи до оцінки міжнародної конкурентоспроможності країн

Оцінка конкурентоспроможності держави є важливим елементом економічного аналізу, оскільки дозволяє визначити позиції країни у світовому господарстві, виявити її сильні та слабкі сторони, а також сформувати ефективну стратегію розвитку. У сучасних умовах глобалізації необхідність об'єктивної та комплексної оцінки конкурентоспроможності зростає, оскільки конкуренція між державами набуває системного характеру.

Методологічні підходи до оцінки конкурентоспроможності базуються на використанні системи показників, які відображають різні аспекти функціонування національної економіки. Враховуючи багатовимірність даної категорії, її оцінка не може здійснюватися за допомогою одного індикатора, а потребує комплексного підходу, що поєднує макроекономічні, інституційні, соціальні та інноваційні показники.

У науковій літературі існує кілька підходів до оцінки конкурентоспроможності держави. Перший підхід базується на аналізі макроекономічних показників, таких як валовий внутрішній продукт, продуктивність праці, рівень інфляції, обсяги експорту та імпорту. Ці показники дозволяють оцінити загальний стан економіки та її здатність забезпечувати економічне зростання. Зокрема, за даними Державної служби статистики України, аналіз структури підприємництва та економічної активності є важливим індикатором розвитку конкурентного середовища [33, с. 5].

Другий підхід ґрунтується на оцінці інституційного середовища, яке визначає умови функціонування економіки. До ключових індикаторів належать рівень розвитку правової системи, ефективність державного управління, рівень корупції та захист прав власності. Як зазначається у дослідженнях, ефективні інститути є необхідною умовою формування конкурентоспроможної економіки [25, с. 20].

Третій підхід передбачає оцінку рівня розвитку конкуренції на ринках, що здійснюється через аналіз структури ринку, ступеня концентрації та наявності бар'єрів входу. У цьому контексті важливу роль відіграє Антимонопольний комітет України, який здійснює моніторинг стану конкуренції та застосовує відповідні методики оцінки ринкової влади [28]. Це дозволяє визначити рівень монополізації економіки та ефективність конкурентної політики.

Окремим напрямом є використання міжнародних рейтингів і композитних індексів, які забезпечують порівняльний аналіз конкурентоспроможності країн. Такі індекси формуються на основі великої кількості показників і дозволяють отримати узагальнену оцінку позицій держави у глобальному середовищі. У звітах World Bank підкреслюється, що комплексні індекси є важливим інструментом аналізу економічного розвитку та визначення напрямів реформ [57, с. 25].

У сучасній економічній практиці оцінка конкурентоспроможності держави здійснюється на основі використання комплексних методик, що базуються на системі інтегральних показників. Найбільш поширеним підходом є застосування міжнародних рейтингів та індексів, які дозволяють здійснювати порівняльний аналіз економік різних країн та визначати їх позиції у глобальному середовищі.

Одним із ключових інструментів є індекси, що формуються міжнародними організаціями, зокрема World Bank, OECD та іншими інституціями. Вони базуються на поєднанні кількісних та якісних показників, що охоплюють різні аспекти економічного розвитку, включаючи макроекономічну стабільність, інституційне середовище, рівень інновацій та розвиток інфраструктури [57, с. 28].

Суттєве значення має використання композитних (інтегральних) індексів, які об'єднують велику кількість показників у єдину узагальнену оцінку. Такі індекси дозволяють не лише визначити загальний рівень конкурентоспроможності країни, але й проаналізувати окремі складові її розвитку. Як зазначається у міжнародних дослідженнях, застосування інтегральних показників забезпечує більш об'єктивну оцінку економічного потенціалу держави [59, с. 30].

Окрім міжнародних індексів, важливу роль відіграють національні методики оцінки конкурентоспроможності. В Україні такі підходи реалізуються через діяльність Антимонопольний комітет України, який застосовує спеціалізовані методики для визначення рівня конкуренції на ринках, зокрема методику оцінки монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання [28]. Це дозволяє оцінити рівень концентрації ринку та виявити потенційні загрози для розвитку конкуренції.

Також у практиці оцінювання використовуються економіко-математичні методи, зокрема кореляційно-регресійний аналіз. Вони дозволяють визначити залежності між різними показниками та оцінити вплив окремих факторів на рівень конкурентоспроможності. Наприклад, використання таких методів дає змогу виявити взаємозв'язок між розвитком конкуренції та ефективністю функціонування ринків [34, с. 58].

Для узагальнення основних методик оцінки конкурентоспроможності доцільно представити їх у вигляді таблиці 1.4.

Використання різних методів оцінки дозволяє отримати більш повну картину стану конкурентоспроможності держави. При цьому найбільш ефективним є комплексний підхід, що поєднує кількісні та якісні методи аналізу.

Одним із найбільш авторитетних джерел оцінки є дослідження World Bank, які містять комплексний аналіз економічного розвитку країн, включаючи показники продуктивності, інституційної якості та інвестиційного клімату [57, с. 35]. Особливе значення мають аналітичні звіти щодо України, які дозволяють

оцінити її конкурентні позиції у контексті глобальних економічних процесів [60, с. 25].

Таблиця 1.4 – Основні методи оцінки конкурентоспроможності держави

Метод оцінки	Сутність	Переваги	Недоліки
Макроекономічний аналіз	Оцінка за ключовими економічними показниками (ВВП, інфляція, експорт)	Простота, доступність даних	Не враховує інституційні фактори
Індексний (рейтинговий)	Використання міжнародних індексів	Комплексність, порівнянність	Узагальненість оцінки
Інституційний	Аналіз якості державного управління та правової системи	Врахування якісних факторів	Складність вимірювання
Економіко-математичний	Використання статистичних моделей	Висока точність	Потребує великого обсягу даних

Джерело: узагальнено автором

Важливим джерелом є також аналітичні матеріали OECD, які зосереджуються на оцінці конкурентної політики, рівня розвитку ринків та ефективності державного регулювання. У звітах організації підкреслюється, що розвиток конкуренції є одним із ключових чинників підвищення продуктивності економіки та забезпечення довгострокового зростання [52, с. 10].

Окрім цього, значну роль відіграють регіональні та галузеві оцінки, зокрема дослідження European Bank for Reconstruction and Development, які аналізують процеси трансформації економік та рівень їх адаптації до ринкових умов. У цих звітах конкурентоспроможність розглядається через призму інклюзивного та сталого розвитку [53, с. 40].

Важливим напрямом оцінювання є також аналіз розвитку конкуренції на окремих ринках. У цьому контексті суттєве значення мають дослідження OECD щодо стану конкуренції в енергетичному секторі України, які дозволяють виявити структурні обмеження та бар'єри для розвитку ринку [55]. Такі галузеві оцінки доповнюють загальні рейтинги та забезпечують більш глибоке розуміння конкурентного середовища.

Для узагальнення основних міжнародних підходів до оцінки конкурентоспроможності доцільно представити їх порівняльну характеристику (табл. 1.5).

Порівняльний аналіз міжнародних рейтингів свідчить, що кожен із них має власну методологію та фокус дослідження, що обумовлює необхідність їх комплексного використання. Жоден із підходів не дає вичерпної оцінки конкурентоспроможності, однак їх поєднання дозволяє сформувати цілісне уявлення про позиції країни у світовому економічному просторі.

Таблиця 1.5 – Порівняльна характеристика міжнародних рейтингів конкурентоспроможності

Організація	Основний підхід	Ключові показники	Особливості
World Bank	Макроекономічний та інституційний	ВВП, інвестиції, бізнес-клімат	Комплексний аналіз економіки
OECD	Конкурентна політика та ринки	Рівень конкуренції, регулювання	Фокус на ефективності ринків
EBRD	Трансформаційний розвиток	Інститути, стійкість, інклюзивність	Оцінка перехідних економік
UNCTAD	Глобальна економіка	Торгівля, інвестиції, розвиток	Аналіз глобальних тенденцій

Джерело: складено автором

Для України використання міжнародних рейтингів є особливо важливим, оскільки дозволяє оцінити ефективність проведених реформ, визначити проблемні сфери та сформувати пріоритети подальшого розвитку. Зокрема, аналіз показників свідчить про необхідність підвищення ефективності інституцій, розвитку конкурентного середовища та стимулювання інноваційної діяльності.

Таким чином, міжнародні рейтинги є важливим інструментом оцінки конкурентоспроможності держави, що забезпечує можливість порівняльного аналізу та формування обґрунтованої економічної політики. Їх використання створює методологічну основу для подальшого дослідження позицій України у світових рейтингах, що буде розглянуто у другому розділі роботи.

Висновки до розділу 1

Було досліджено теоретичні засади формування національних стратегій конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Проведений аналіз наукових підходів дозволив встановити, що конкурентоспроможність держави є складною багаторівневою економічною категорією, яка формується під впливом сукупності економічних, інституційних, інноваційних, соціальних та зовнішньоекономічних факторів. Визначено, що в сучасних умовах конкурентоспроможність держави не обмежується лише рівнем економічного розвитку, а охоплює також здатність національної економіки адаптуватися до глобальних викликів, забезпечувати стійке економічне зростання та формувати довгострокові конкурентні переваги.

У ході дослідження з'ясовано, що ключовими чинниками забезпечення конкурентоспроможності держави є ефективність державного управління, розвиток конкурентного середовища, інноваційний потенціал, якість людського капіталу та рівень інтегрованості у світову економіку. Узагальнення внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на конкурентоспроможність дозволило встановити, що внутрішні чинники мають більш керований характер і можуть змінюватися через реалізацію ефективної державної політики, тоді як зовнішні фактори формуються під впливом глобального економічного середовища та потребують адаптації економіки до міжнародних змін. Доведено, що в умовах глобалізації особливого значення набувають інновації, цифровізація, розвиток інституційного середовища та забезпечення добросовісної конкуренції.

Дослідження класифікації та еволюції стратегій національної конкурентоспроможності показало, що сучасні стратегії переходять від ресурсно-орієнтованих моделей до інноваційно-орієнтованих та інституційних підходів розвитку. Встановлено, що найбільш ефективними є комплексні стратегії, які поєднують ринкові механізми з активною державною підтримкою інновацій, розвитку людського капіталу та модернізації економіки. Також визначено, що сучасні стратегії конкурентоспроможності характеризуються посиленням ролі міжнародної економічної інтеграції, цифрової трансформації та

конкурентної політики як інструменту забезпечення ефективного функціонування ринків.

У процесі дослідження методологічних підходів до оцінки міжнародної конкурентоспроможності країн встановлено, що її оцінювання здійснюється на основі комплексного підходу із використанням макроекономічних, інституційних, індексних та економіко-математичних методів. Обґрунтовано, що найбільш об'єктивні результати забезпечує поєднання кількісних та якісних методів аналізу, а також використання міжнародних рейтингів і композитних індексів. Визначено, що міжнародні організації, зокрема World Bank, OECD, EBRD та UNCTAD, формують важливу методологічну основу для оцінки конкурентоспроможності держав та аналізу їх позицій у світовому економічному

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ТА СУЧАСНОГО СТАНУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

2.1 Динаміка позицій України у світових рейтингах конкурентоспроможності

У сучасних умовах глобалізації оцінка конкурентоспроможності держави здійснюється на основі аналізу її позицій у міжнародних рейтингах, які відображають рівень економічного розвитку, ефективність інституційного середовища, стан конкурентного середовища та інноваційний потенціал. Використання таких рейтингів дозволяє здійснювати порівняльний аналіз країн та визначати ключові напрями підвищення їх конкурентоспроможності.

Для України особливого значення набуває оцінка позицій у міжнародних рейтингах, оскільки вона перебуває у стані трансформації економіки та адаптації до глобальних викликів. Як зазначається у дослідженнях, конкурентоспроможність національної економіки значною мірою залежить від ефективності державної політики, розвитку конкуренції та якості інституційного середовища [43, с. 38]. Водночас, недостатній рівень розвитку конкурентного середовища та наявність структурних дисбалансів стримують економічне зростання [46, с. 90].

Важливу роль у забезпеченні конкурентоспроможності відіграє державна конкурентна політика, що реалізується через діяльність Антимонопольний комітет України. Згідно з офіційними звітами, стан конкуренції в Україні характеризується наявністю значної концентрації на окремих ринках, що обмежує розвиток ефективного конкурентного середовища [4, с. 25]. Це, у свою чергу, негативно впливає на позиції країни у міжнародних рейтингах.

Крім того, вагомим чинником оцінки є рівень розвитку публічних закупівель та прозорості економічних процесів. Впровадження електронної системи Prozorro сприяло підвищенню відкритості та конкурентності закупівель,

однак, за даними аналітичних звітів, лише частина процедур здійснюється на конкурентних засадах, що свідчить про наявність проблем у цій сфері [38].

Сучасний стан конкурентоспроможності України також значною мірою визначається впливом зовнішніх факторів, зокрема глобальних економічних криз та військових дій. Як зазначається у міжнародних дослідженнях, економіки країн з перехідним типом розвитку є більш вразливими до зовнішніх шоків, що відображається у їх позиціях у світових рейтингах [57, с. 18].

Особливістю сучасного аналізу міжнародної конкурентоспроможності є трансформація системи глобальних рейтингів та зміна методичних підходів до оцінювання економічного розвитку держав. Зокрема, індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (WEF) після 2019 року більше не публікується у попередньому форматі, а рейтинг Doing Business Світового банку було офіційно припинено у 2021 році. У зв'язку з цим для оцінки сучасного рівня конкурентоспроможності держав доцільно використовувати альтернативні міжнародні індикатори, серед яких вагоме місце займає рейтинг світової конкурентоспроможності IMD World Competitiveness Ranking. Даний рейтинг враховує широкий спектр економічних, інституційних, інноваційних та управлінських показників, що дозволяє комплексно оцінити конкурентні позиції країн у глобальному середовищі.

Таблиця 2.1 – Порівняння позицій країн у рейтингу світової конкурентоспроможності IMD (2025)

Країна	Місце у рейтингу	Відхилення від України
Швейцарія	1	+54
Сінгапур	2	+53
Гонконг	3	+52
США	13	+42
Німеччина	19	+36
Польща	52	+3
Румунія	49	+6
Україна	55	0

Джерело: складено автором на основі [62]

Оцінка позицій України у міжнародних рейтингах свідчить про наявність як позитивних змін, так і системних проблем розвитку. З одного боку, спостерігається поступове вдосконалення окремих елементів економічної системи, з іншого – зберігаються структурні обмеження, пов'язані з інституційною слабкістю, недостатнім рівнем розвитку конкуренції та низькою ефективністю державного управління.

Для об'єктивної оцінки конкурентоспроможності України доцільно здійснити її порівняння з іншими країнами, зокрема як розвиненими, так і країнами Центрально-Східної Європи. Такий підхід дозволяє визначити реальний рівень конкурентоспроможності та виявити ключові відставання.

Таблиця 2.2 – Порівняння позицій країн за показниками B-READY (Business Ready) 2024

Країна	Підсумковий бал	Відхилення від України
Сінгапур	84,6	+19,8
Естонія	82,3	+17,5
Нова Зеландія	81,1	+16,3
Польща	76,4	+11,6
Румунія	72,5	+7,7
Туреччина	69,8	+5,0
Україна	64,8	0

Джерело: складено автором на основі [63]

Дані таблиці 2.2 свідчать про суттєву диференціацію рівня сприятливості бізнес-середовища між країнами світу. Найвищі показники у рейтингу B-READY 2024 демонструють Сінгапур, Естонія та Нова Зеландія, що характеризуються високою якістю державного регулювання, ефективною системою підтримки підприємництва, цифровізацією адміністративних процедур та стабільним інституційним середовищем. Їхні показники перевищують українські на 16–20 балів, що свідчить про значний розрив у рівні розвитку умов ведення бізнесу.

Україна у дослідженні отримала 64,8 бала, поступаючись не лише країнам-лідерам, але й окремим державам Центральної та Східної Європи, зокрема Польщі та Румунії. Така ситуація пояснюється наявністю низки системних

проблем, серед яких недостатня ефективність державного управління, складність регуляторних процедур, високий рівень корупційних ризиків та нестабільність економічного середовища в умовах воєнних дій.

Водночас результати рейтингу підтверджують наявність певного потенціалу для покращення позицій України. Зокрема, позитивний вплив мають процеси цифровізації державних послуг, розвиток електронного урядування, спрощення окремих адміністративних процедур та поступова адаптація економіки до сучасних глобальних викликів. Це створює передумови для підвищення інвестиційної привабливості країни та зміцнення її конкурентних позицій у міжнародному економічному середовищі.

Таблиця 2.3 – Порівняння країн за індексом економічної свободи (2024)

Країна	Місце	Відхилення від України
Сінгапур	1	+130
Німеччина	14	+117
США	25	+106
Польща	41	+90
Румунія	51	+80
Україна	131	0

Джерело: складено автором на основі [14]

Таблиця 2.4 – Порівняння країн за глобальним інноваційним індексом (2024)

Країна	Місце	Відхилення від України
США	3	+50
Сінгапур	5	+48
Німеччина	8	+45
Польща	40	+13
Румунія	49	+4
Україна	53	0

Джерело: складено автором

Порівняно з іншими рейтингами, Україна має відносно кращі позиції у сфері інновацій. Розрив із Румунією є мінімальним, що свідчить про наявність конкурентного потенціалу. Водночас значне відставання від розвинених країн підкреслює недостатню ефективність комерціалізації інновацій.

Україна суттєво відстає за рівнем сприйняття корупції. Незважаючи на покращення позицій, різниця з країнами ЄС залишається значною. Це свідчить про недостатню ефективність антикорупційної політики та її вплив на конкурентоспроможність економіки [39].

Таблиця 2.5 – Порівняння країн за індексом сприйняття корупції (2024)

Країна	Місце	Відхилення від України
Данія	1	+103
Німеччина	9	+95
США	24	+80
Польща	47	+57
Румунія	63	+41
Україна	104	0

Джерело: складено автором на основі [39]

Порівняльний аналіз показує, що Україна має найбільше відставання у таких сферах:

- інституційна ефективність
- економічна свобода
- рівень корупції

Водночас відносно кращі позиції у сфері інновацій свідчать про наявність потенціалу для розвитку.

Проведений аналіз міжнародних рейтингів дозволяє виявити ключові тенденції розвитку конкурентоспроможності України у глобальному економічному середовищі. Загалом динаміка позицій держави характеризується нерівномірністю, що обумовлено як внутрішніми структурними проблемами, так і впливом зовнішніх факторів.

Найбільш позитивна динаміка спостерігалася у сфері бізнес-клімату, що підтверджується покращенням позицій у рейтингу Doing Business у період до 2020 року. Це було результатом впровадження реформ у сфері дерегуляції, цифровізації державних послуг та підвищення прозорості економічних процесів. Зокрема, важливу роль відіграло впровадження електронних інструментів, таких як Prozorro, що сприяло підвищенню рівня конкуренції у сфері публічних закупівель [14].

Водночас аналіз індексу економічної свободи свідчить про наявність стійких проблем у сфері регуляторної політики та функціонування ринкових механізмів. Незважаючи на певне покращення до 2021 року, подальша динаміка демонструє стагнацію, що обумовлено обмеженою ефективністю структурних реформ.

Особливу увагу слід приділити індексу сприйняття корупції, який демонструє поступове покращення позицій України. Це є результатом реалізації антикорупційної політики, однак рівень корупції залишається одним із ключових стримуючих факторів розвитку конкурентного середовища [39]. Як свідчать аналітичні дослідження, саме інституційні проблеми є основною причиною відставання України у міжнародних рейтингах [46, с. 92].

Аналіз глобального інноваційного індексу показує, що Україна має відносно стабільні позиції, що свідчить про наявність значного науково-технічного потенціалу. Проте недостатній рівень фінансування інновацій та слабка інтеграція науки і бізнесу обмежують можливості його ефективної реалізації.

Для узагальнення виявлених тенденцій доцільно виділити основні напрями змін конкурентоспроможності України (табл. 2.6).

Проведене узагальнення свідчить, що конкурентоспроможність України має суперечливий характер: позитивні зрушення у сфері інновацій та бізнес-клімату поєднуються із системними проблемами інституційного розвитку. Основними стримуючими факторами залишаються низька ефективність

державного управління, високий рівень корупції та недостатній розвиток конкурентного середовища.

Таблиця 2.6 – Основні тенденції змін конкурентоспроможності України

Сфера	Тенденція	Характер змін
Бізнес-клімат	Покращення (до 2020 р.)	Позитивна
Інституційне середовище	Нестабільність	Негативна
Економічна свобода	Стагнація	Нейтральна
Інноваційний розвиток	Часткове покращення	Помірно позитивна
Рівень корупції	Поступове зниження	Позитивна

Джерело: складено автором

Таким чином, результати аналізу підтверджують, що підвищення конкурентоспроможності України потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення інституцій, розвиток конкуренції та стимулювання інноваційної діяльності. Це обумовлює необхідність більш детального дослідження факторів впливу на економічну стійкість держави, що буде розглянуто у наступному підрозділі.

2.2 Аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на економічну стійкість держави

Однією з ключових передумов формування ефективного економічного середовища є розвиток конкуренції, яка виступає базовим механізмом функціонування ринкової економіки. Конкурентне середовище в Україні формується під впливом комплексу взаємопов'язаних економічних, політичних та соціальних факторів, що визначають умови здійснення підприємницької діяльності та функціонування ринкових механізмів. Воно являє собою багатокomпонентну систему, яка охоплює структуру ринків, рівень конкуренції у ключових галузях, ефективність антимонопольного регулювання та доступність ресурсів для нових учасників [34].

Конкуренція як економічна категорія має глибоке теоретичне підґрунтя. Класичні економічні теорії розглядають її як механізм ефективного розподілу ресурсів. Зокрема, Адам Сміт підкреслював, що конкуренція стимулює виробників до підвищення ефективності та запобігає надмірній концентрації ринкової влади, хоча водночас звертав увагу на ризики змов між учасниками ринку [50].

Подальший розвиток теорії конкуренції пов'язаний із працями Фрідріх фон Гаск, який трактував конкуренцію як процес виявлення знань і можливостей, що існують у розпорошеному вигляді в економіці. Такий підхід підкреслює роль ринку як механізму адаптації до змін та пошуку оптимальних рішень. У свою чергу, Майкл Портер запропонував структурний підхід до аналізу конкуренції, визначивши п'ять сил, що формують конкурентний тиск у галузі: постачальники, споживачі, потенційні конкуренти, товари-замінники та внутрішньогалузева конкуренція.

Структура ринку в Україні характеризується високим рівнем концентрації у стратегічно важливих галузях, зокрема в енергетиці, транспорті, телекомунікаціях та агропромисловому комплексі. Домінування великих компаній у цих секторах створює суттєві бар'єри для входу нових учасників і обмежує розвиток конкуренції. Водночас сектор малого та середнього бізнесу демонструє відносно високу динаміку розвитку, виступаючи важливим джерелом інновацій та зайнятості [52].

Рівень конкуренції в Україні є неоднорідним залежно від галузі. У споживчому секторі конкуренція є більш розвиненою, що сприяє покращенню якості продукції та оптимізації цін. Натомість у промисловості та енергетиці спостерігається домінування великих суб'єктів господарювання, що знижує інтенсивність конкурентних процесів і стримує економічний розвиток.

Ключову роль у забезпеченні конкурентного середовища відіграє державна політика у сфері захисту конкуренції. Основним органом, що реалізує цю функцію, є Антимонопольний комітет України, який здійснює контроль за концентрацією ринкової влади та протидіє антиконкурентним практикам.

Водночас ефективність його діяльності обмежується інституційними та ресурсними чинниками, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення механізмів регулювання [52].

Важливим фактором конкурентоспроможності є доступ до фінансових ресурсів, інфраструктури та сучасних технологій. В Україні існують певні обмеження у цих сферах, що стримує розвиток інноваційної діяльності та ускладнює вихід нових підприємств на ринок [48].

Суттєвий вплив на розвиток конкуренції мають також соціально-економічні умови, зокрема макроекономічна стабільність, рівень інфляції, податкове навантаження та ефективність правової системи. Покращення бізнес-клімату та забезпечення захисту прав власності є необхідними умовами для формування ефективного конкурентного середовища [52].

Правові засади конкурентної політики в Україні визначаються Законом України «Про захист економічної конкуренції», який встановлює основні принципи функціонування ринку та механізми запобігання монополізації. Інституційне забезпечення цієї політики здійснюється через діяльність Антимонопольного комітету України [18].

Згідно з офіційними даними, у 2023 році спостерігалось відновлення активності антимонопольного регулювання після періоду зниження, спричиненого війсьними діями. Кількість прийнятих рішень та обсяг накладених штрафів суттєво зросли, що свідчить про посилення контролю за дотриманням конкурентного законодавства [33].

Особливого значення антимонопольне регулювання набуває у стратегічних секторах економіки, зокрема в електроенергетиці, де спостерігається поєднання високої концентрації ринку та значних бар'єрів для входу. Як зазначається у дослідженнях, основними проблемами цього сектору є недосконалість регуляторного середовища, обмежений рівень конкуренції та структурні дисбаланси [52].

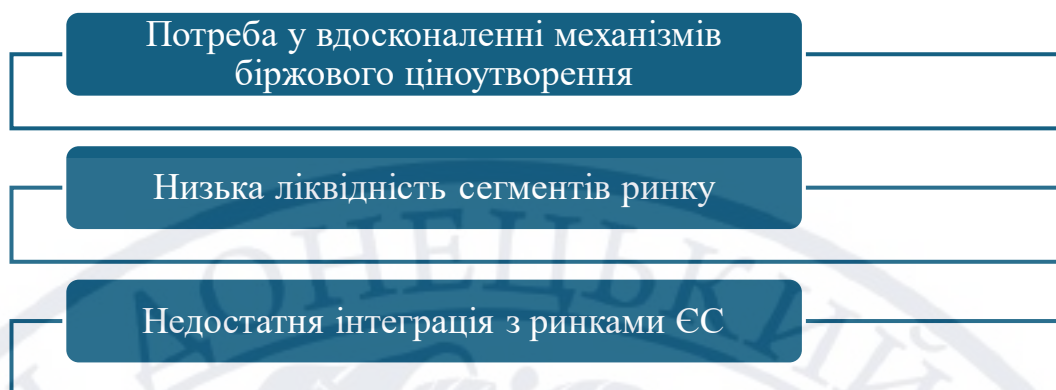

Рисунок 2.1 – Основні структурні та регуляторні виклики електроенергетичного сектору України.

Джерело: створено автором на основі [55]

Однією з ключових проблем функціонування ринку електроенергії в Україні є низький рівень його ліквідності, що ускладнює формування об'єктивних ринкових цін та ефективний розподіл ресурсів. Обмежена кількість торговельних операцій призводить до того, що ціни не завжди відображають реальну вартість електроенергії, що негативно впливає на прозорість ринку та ефективність його функціонування [30]. У цьому контексті особливої уваги потребує вдосконалення механізмів біржового ціноутворення, спрямованих на мінімізацію викривлень та підвищення довіри учасників ринку.

Додатковим стримуючим фактором є недостатній рівень інтеграції українського енергетичного ринку з європейськими енергосистемами. Обмежена взаємодія з ринками ЄС знижує можливості диверсифікації постачання електроенергії та обмежує конкуренцію. Посилення інтеграційних процесів сприятиме впровадженню європейських стандартів функціонування ринку, підвищенню його надійності та ефективності [52].

Аналогічні проблеми, пов'язані з концентрацією ринку та регуляторними обмеженнями, спостерігаються і в інших стратегічних галузях економіки України. Зокрема, ринок мобільного зв'язку характеризується високим рівнем концентрації, де ключовими операторами виступають Kyivstar, Vodafone Україна та lifecell.

Водночас у 2024–2025 роках відбулися суттєві структурні зміни: компанія lifecell перейшла під контроль інвестиційного консорціуму та була інтегрована з групою Datagroup-Volia, що призвело до формування нового потужного гравця на ринку. Ця угода, оцінена у понад 500 млн доларів США, може сприяти посиленню конкуренції, зокрема у сегменті конвергентних послуг.

Разом із тим, функціонування телекомунікаційного ринку ускладнюється впливом зовнішніх факторів, насамперед пошкодженням енергетичної інфраструктури внаслідок воєнних дій. Це змушує операторів інвестувати значні ресурси у забезпечення резервного енергоживлення. Вимоги регулятора щодо забезпечення автономної роботи базових станцій до 10 годин підвищують витрати компаній і водночас створюють додаткові бар'єри для входу нових учасників ринку [36].

Загалом аналіз функціонування ключових ринків України свідчить про необхідність подальшого вдосконалення конкурентної політики. У сфері електроенергетики пріоритетними напрямками є підвищення ліквідності ринку, розвиток ефективних механізмів ціноутворення та інтеграція з європейськими ринками. У телекомунікаційному секторі важливим є стимулювання інвестицій у інфраструктуру, забезпечення рівних умов конкуренції та підтримка інноваційного розвитку.

Окрему роль у формуванні конкурентного середовища відіграє система публічних закупівель Prozorro. Її впровадження суттєво підвищило прозорість використання державних коштів та рівень конкуренції між постачальниками. За наявними оцінками, обсяг закупівель у 2023 році перевищив 400 млрд грн, а у 2024 році продовжив зростання, що супроводжувалося значною економією бюджетних ресурсів [14; 40].

Зростання кількості учасників закупівель та відкритість процедур сприяють формуванню конкурентного середовища навіть в умовах воєнної економіки, створюючи додатковий стимул для підвищення ефективності ринку.

Для узагальнення ключових тенденцій розвитку конкурентного середовища в Україні доцільно представити їх у вигляді таблиці.

Таблиця 2.7 –Ключові тенденції та виклики розвитку конкуренції в Україні

Тренд / виклик	Основні характеристики	Наслідки для конкуренції
Воєнний контекст	Державне регулювання критичних секторів, обмеження безпеки	Тимчасове звуження конкуренції, зростання інвестицій у стійкість інфраструктури
Ринкова структура	Висока концентрація в енергетиці та телекомі	Обмеження конкуренції, високі бар'єри входу
Інституційне середовище	Посилення контролю та регулювання	Підвищення прозорості, стримування зловживань
Інфраструктурні обмеження	Проблеми енергетики та логістики	Зростання витрат бізнесу, зниження конкуренції
Інноваційний потенціал	Розвиток ІТ та цифрових рішень	Підвищення конкурентоспроможності у перспективі

Джерело: складено автором

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що конкурентне середовище в Україні характеризується поєднанням позитивних трансформацій та системних обмежень. З одного боку, спостерігається підвищення прозорості та розвиток окремих секторів, з іншого – зберігаються проблеми високої концентрації ринків, інституційної слабкості та обмеженого доступу до ресурсів. Це визначає необхідність комплексного вдосконалення державної політики у сфері розвитку конкуренції.

Торговельно-економічна інтеграція України з Європейським Союзом є одним із ключових зовнішніх факторів, що впливає на економічну стійкість держави та її конкурентоспроможність. Після початку повномасштабної війни значення європейського ринку для України суттєво зросло, оскільки саме країни ЄС стали основним напрямом переорієнтації українського експорту, джерелом фінансової, інвестиційної, технологічної та логістичної підтримки.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України свідчить про поступове посилення ролі Європейського Союзу як головного торговельного партнера держави. Якщо до 2022 року зовнішньоторговельні зв'язки України були більш диверсифікованими, то після повномасштабного вторгнення відбулося різке зміщення торговельних потоків у бік європейського ринку. Це було зумовлено як об'єктивними воєнними чинниками, зокрема блокуванням морських портів, руйнуванням логістичної інфраструктури та втратою частини виробничих

потужностей, так і розширенням доступу українських товарів до ринку ЄС у межах тимчасової торговельної лібералізації. У результаті частка ЄС у зовнішній торгівлі України суттєво зросла, що свідчить про поглиблення економічної інтеграції та зміну географічної структури зовнішньоекономічної діяльності.

Для більш детального аналізу структури зовнішньої торгівлі України з основними міжнародними партнерами доцільно розглянути відповідні статистичні показники за 2023 рік. Основні показники зовнішньої торгівлі України з ключовими торговельними партнерами наведено в табл. 2.8.

Таблиця 2.8 – Зовнішня торгівля України з основними торговельними партнерами у 2023 році

Країна / група країн	Експорт, млрд дол. США	Імпорт, млрд дол. США	Товарообіг, млрд дол. США	Частка в загальному товарообігу, %
ЄС	23,4	39,6	63,0	50,3
Китай	1,8	19,2	21,0	16,8
Туреччина	2,7	6,2	8,9	7,2
США	0,9	4,1	5,0	4,5
Велика Британія	0,6	1,5	2,1	1,7

Джерело: складено автором на основі [64]

Отримані дані свідчать, що Європейський Союз залишається найбільшим торговельним партнером України, значно випереджаючи інші країни за обсягами товарообігу. Така тенденція є свідченням посилення економічної інтеграції України до європейського ринку та поступової переорієнтації зовнішньої торгівлі в умовах війни та глобальних трансформацій світової економіки.

Для наочного відображення структури зовнішньої торгівлі України з основними торговельними партнерами доцільно подати відповідні дані графічно. Динаміку та співвідношення показників зовнішньої торгівлі України у 2023 році відображено на рис. 2.2.

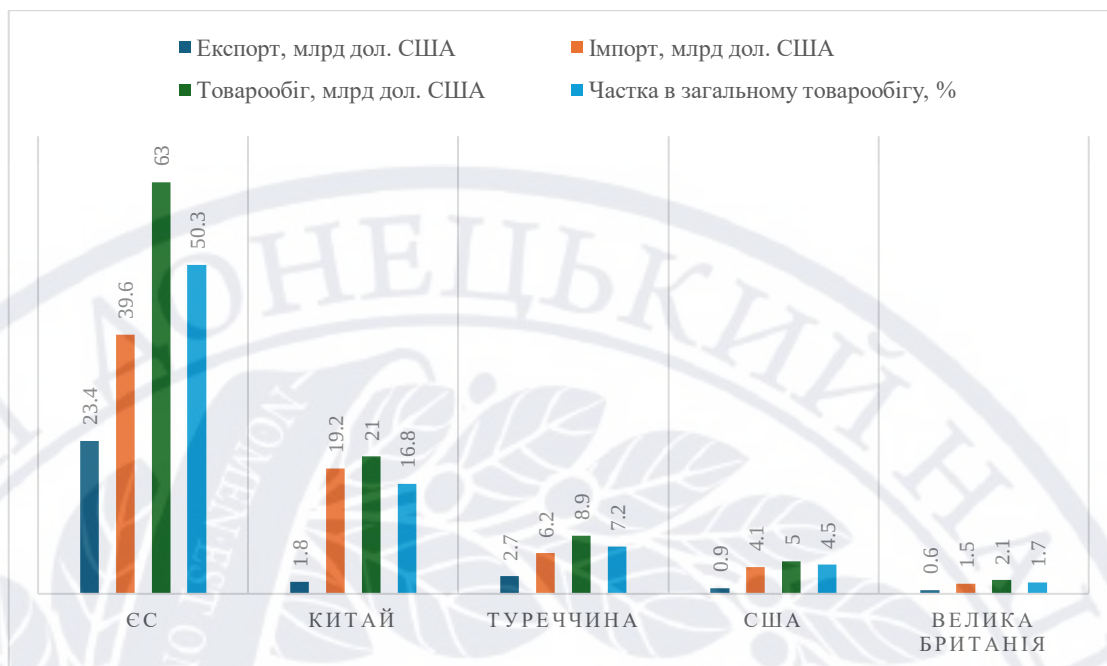

Рисунок 2.2– Зовнішня торгівля України з основними торгівельними партнерами у 2025 році, млн дол США

Джерело: побудовано автором на основі [2], [27]

Важливою характеристикою сучасного етапу економічної інтеграції України з ЄС є зміна структури експорту та поступове збільшення частки продукції з вищою доданою вартістю. У сучасних умовах конкурентоспроможність держави визначається не лише обсягами експорту, а й його якісною структурою, рівнем технологічності продукції та здатністю національних виробників інтегруватися у міжнародні виробничі ланцюги.

Для оцінки товарної структури експорту України до Європейського Союзу доцільно проаналізувати основні товарні групи українського експорту у 2025 році. Структуру експорту України до ЄС наведено в табл. 2.9.

Проведений аналіз свідчить, що у структурі експорту України до ЄС переважають аграрна продукція, електричне обладнання, продукція металургії та харчової промисловості. Водночас спостерігається поступове зростання частки продукції з більш високим рівнем переробки, що є позитивним чинником для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Таблиця 2.9 – Структура експорту України до ЄС за основними товарними групами у 2025 році

Товарна група	Обсяг експорту, млн дол. США	Частка в загальному експорті до ЄС, %
Зернові культури	4633,2	19,8
Електричні машини і устаткування	3767,4	16,1
Жири та олії	2620,8	11,2
Руди, шлаки і зола	1591,2	6,8
Чорні метали та вироби з них	1427,4	6,1
Насіння і плоди олійних рослин	1287,0	5,5
Деревина і вироби з деревини	1263,6	5,4
Меблі	865,8	3,7
Одяг та додаткові речі до одягу	819,0	3,5
Продукти неорганічної хімії	421,2	1,8
Інші товари	4677,6	20,1

Джерело: складено автором на основі [27]

Для більш повного аналізу тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі України з ЄС доцільно дослідити динаміку змін структури експорту за останні роки. Динаміку структури експорту України до ЄС у 2021–2025 роках наведено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10 – Динаміка зміни структури експорту України до ЄС, 2021-2025 роках

Товарна група	2021, %	2022, %	2023, %	2024, %	2025, %
Зернові культури	11,5	15,8	20,0	21,4	19,8
Жири та олії	7,6	8,9	10,0	10,8	11,2
Електричні машини і устаткування	11,8	13,5	15,0	15,6	16,1
Чорні метали та вироби з них	18,4	10,2	7,0	6,4	6,1
Руди, шлаки і зола	8,7	8,2	8,0	7,1	6,8
Насіння і плоди олійних рослин	5,8	6,1	6,0	5,7	5,5
Деревина і вироби з деревини	4,7	4,9	5,0	5,2	5,4
Меблі	3,2	3,1	3,0	3,4	3,7
Одяг та додаткові речі до одягу	2,8	2,9	3,0	3,2	3,5
Продукти неорганічної хімії	2,5	2,3	2,0	1,9	1,8

Джерело: складено автором на основі [65]

Аналіз даних таблиці 2.10 свідчить про суттєві структурні зміни в експорті України до країн Європейського Союзу протягом останніх років. Найбільшу частку експорту стабільно формують зернові культури, частка яких особливо зросла після 2022 року. Це пояснюється посиленням аграрної спеціалізації українського експорту та збільшенням попиту на продовольчу продукцію в умовах глобальної нестабільності.

Водночас спостерігається поступове зростання частки електричних машин і устаткування, що свідчить про розширення участі України у виробничих ланцюгах ЄС та розвиток окремих секторів переробної промисловості. Позитивною тенденцією також є збільшення експорту меблів, деревини та продукції легкої промисловості.

Разом із цим суттєво скоротилася частка чорних металів та руд у структурі експорту. Основними причинами стали наслідки воєнних дій, руйнування промислової інфраструктури, логістичні проблеми та скорочення виробництва у металургійному секторі. Таким чином, структура українського експорту до ЄС поступово зміщується від металургійної продукції до аграрних товарів та окремих видів продукції з вищою доданою вартістю.

Важливим зовнішнім фактором забезпечення економічної стійкості та підвищення конкурентоспроможності України є залучення прямих іноземних інвестицій з країн Європейського Союзу. У сучасних умовах ПІІ відіграють важливу роль не лише як джерело фінансових ресурсів, а й як механізм передачі сучасних технологій, управлінського досвіду, інновацій та європейських стандартів ведення бізнесу. Активізація інвестиційної співпраці з ЄС сприяє модернізації національної економіки, розвитку виробничого потенціалу та посиленню інтеграції України у європейський економічний простір.

Для оцінки динаміки прямих іноземних інвестицій з країн Європейського Союзу в економіку України доцільно проаналізувати відповідні статистичні показники за останні роки. Динаміку ПІІ з ЄС в Україну у 2019–2025 роках наведено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11 – Динаміка прямих іноземних інвестицій з ЄС в Україну, 2019-2025 рр.

Рік	Обсяг ПІІ на кінець року, млн. дол. США	Приріст за рік, млн. дол. США
2019	28289,3	2317,0
2020	24419,1	-3870,2
2021	28992,5	4573,4
2022	29875,6	883,1
2023	32470,8	2595,2
2024	3329	-162
2025	2602	104

Джерело: складено автором на основі [66]

Аналіз даних таблиці 2.11 свідчить про суттєву нестабільність динаміки прямих іноземних інвестицій в економіку України упродовж 2021–2025 років. Найвищий обсяг надходження ПІІ спостерігався у 2021 році та становив 6687 млн дол. США, що було пов'язано з відносною макроекономічною стабільністю та активізацією інвестиційної діяльності до початку повномасштабної війни.

У 2022 році обсяг іноземних інвестицій різко скоротився до 1152 млн дол. США внаслідок військових дій, зростання економічних ризиків, руйнування інфраструктури та погіршення інвестиційного клімату. Водночас уже у 2023 році спостерігалось часткове відновлення інвестиційної активності, а обсяг ПІІ зріс до 4247 млн дол. США. Однак у 2024–2025 роках знову зафіксовано поступове скорочення надходження інвестицій, що свідчить про збереження високого рівня ризиків для іноземних інвесторів.

Попри складні економічні умови, сальдо прямих іноземних інвестицій упродовж усього досліджуваного періоду залишалось позитивним. Це свідчить про збереження інтересу міжнародного бізнесу до українського ринку, особливо у сферах відновлення інфраструктури, енергетики, аграрного сектору та цифрової економіки. Разом із цим подальше зростання інвестиційної привабливості України потребує посилення державних гарантій безпеки інвестицій, розвитку інституційного середовища та забезпечення макроекономічної стабільності.

Для більш наочного відображення динаміки змін обсягів прямих іноземних інвестицій з ЄС доцільно подати відповідні показники графічно. Динаміку ПІІ з ЄС в Україну у 2019–2025 роках відображено на рис. 2.3.

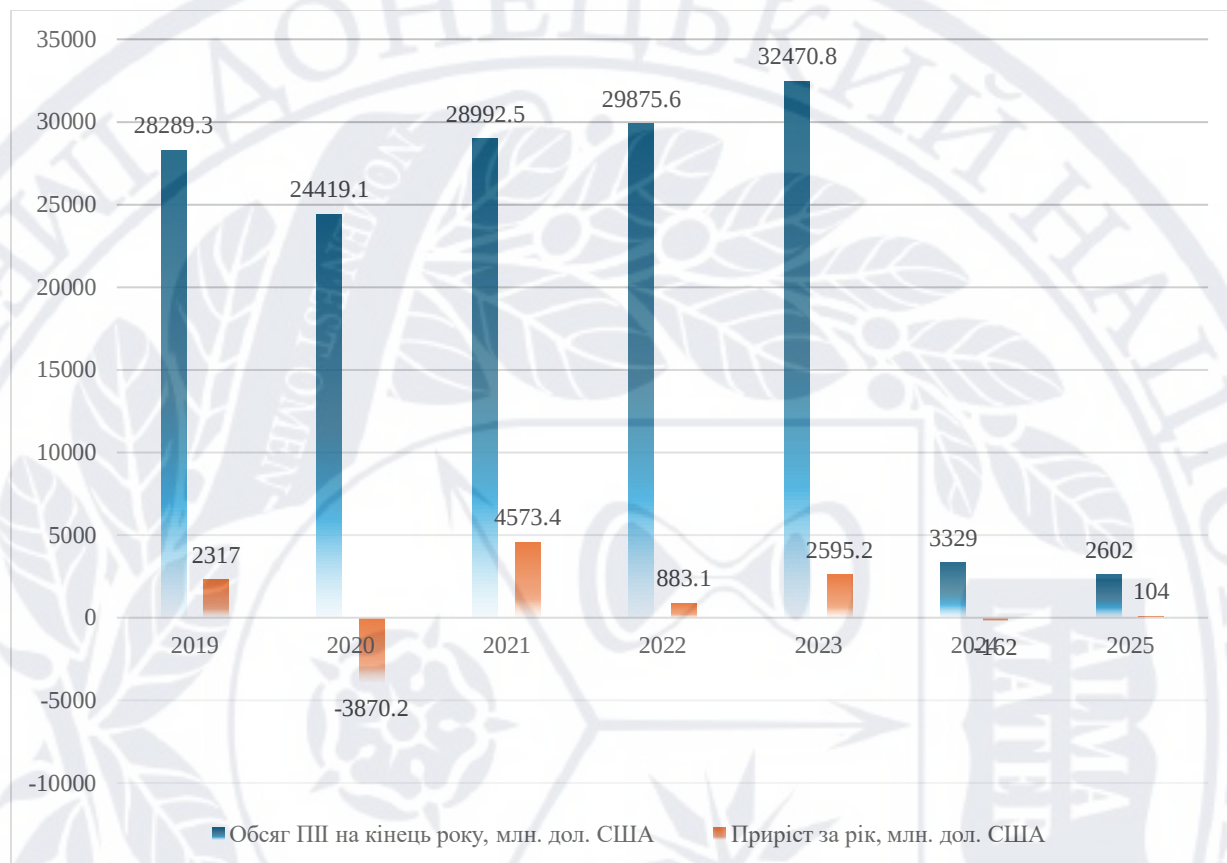

Рисунок 2.3 – Динаміка прямих іноземних інвестицій з ЄС в Україну, 2019-2025 рр., млн дол США

Джерело: побудовано автором на основі [66]

Суттєве значення для оцінки інвестиційної співпраці має також аналіз географічної структури прямих іноземних інвестицій. Він дозволяє визначити країни, які є найбільшими інвесторами в економіку України та формують основні напрями інвестиційного співробітництва.

Географічну структуру прямих іноземних інвестицій з країн Європейського Союзу в економіку України станом на 2023 рік наведено на рис. 2.4.

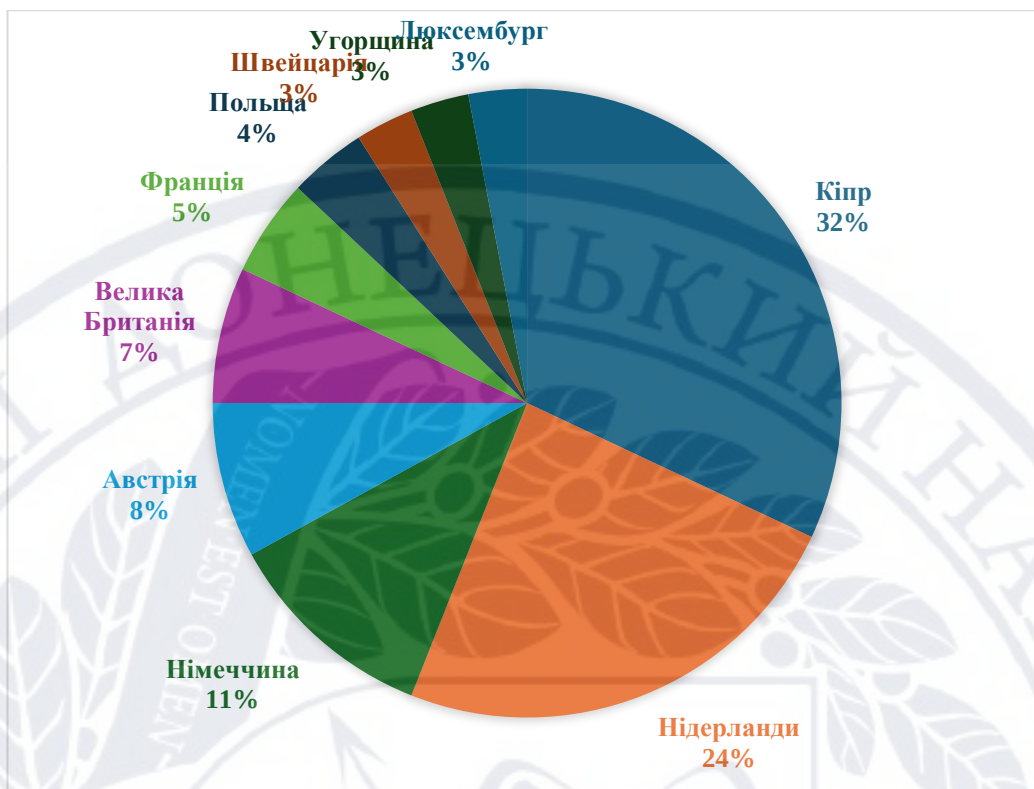

Рисунок 2.4 – Географічна структура ПІІ з ЄС в Україну станом на 2025рік, %

Джерело: побудовано автором на основі [66]

Проведений аналіз свідчить, що найбільшими інвесторами в українську економіку залишаються Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Австрія та Велика Британія. Значна частка інвестицій з Кіпру та Нідерландів пояснюється використанням цих юрисдикцій для міжнародного податкового планування та реінвестування капіталу. Водночас важливим є зростання ролі країн ЄС як джерела інвестиційних ресурсів, що сприяє стабілізації економіки України в умовах воєнних ризиків.

Таким чином, прямі іноземні інвестиції з країн Європейського Союзу є важливим чинником забезпечення економічної стійкості України та підвищення її конкурентоспроможності. Вони сприяють структурній модернізації економіки, розвитку інноваційного потенціалу, впровадженню сучасних технологій та поглибленню інтеграції України до європейського економічного простору.

Проведений аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів розвитку конкурентного середовища в Україні дозволяє виявити їх комплексний і

взаємопов'язаний характер. Конкурентоспроможність національної економіки формується під впливом як керованих (ендогенних), так і неконтрольованих (екзогенних) чинників, що визначають динаміку її розвитку та стійкість до зовнішніх викликів.

До зовнішніх факторів належать глобальні економічні процеси, геополітична нестабільність, інтеграційні процеси та вплив міжнародних ринків. У сучасних умовах ключовим дестабілізуючим чинником для України виступає воєнний контекст, який суттєво впливає на функціонування ринків, інвестиційну активність та загальний рівень економічної безпеки. Водночас інтеграція з європейським економічним простором відкриває нові можливості для розвитку конкуренції, підвищення стандартів регулювання та модернізації економіки [52].

Внутрішні фактори визначають здатність економіки адаптуватися до зовнішніх умов та забезпечувати довгострокове зростання. Серед них ключове значення мають інституційна ефективність, рівень розвитку конкурентного середовища, доступ до ресурсів, інноваційний потенціал та якість державного управління. Як показав аналіз, саме інституційні обмеження, зокрема недостатня ефективність регуляторних механізмів та високий рівень концентрації ринків, є одними з основних стримуючих факторів розвитку конкуренції в Україні [46, с. 92].

Суттєвий вплив на конкурентоспроможність має також галузева структура економіки. У стратегічних секторах, таких як енергетика та телекомунікації, спостерігається висока концентрація ринку, що обмежує конкуренцію та створює бар'єри для входу нових учасників. Водночас розвиток малого та середнього бізнесу та цифрових секторів сприяє підвищенню гнучкості економіки та формуванню нових конкурентних переваг.

Особливу роль у забезпеченні конкурентного середовища відіграє державна політика, зокрема діяльність Антимонопольний комітет України, спрямована на запобігання зловживанням ринковою владою та розвиток добросовісної конкуренції. Водночас ефективність реалізації цієї політики

залежить від рівня інституційного розвитку та узгодженості нормативно-правової бази [4].

Для узагальнення впливу основних факторів на конкурентоспроможність України доцільно представити їх у вигляді системної моделі (табл. 2.12).

Таблиця 2.12 – Систематизація факторів впливу на конкурентоспроможність України

Група факторів	Основні прояви	Вплив на конкурентоспроможність
Зовнішні	Воєнні дії, глобальні кризи, інтеграція з ЄС	Високий рівень нестабільності, одночасно нові можливості розвитку
Інституційні	Якість управління, регулювання, рівень корупції	Ключовий стримуючий фактор
Економічні	Структура економіки, інвестиції, доступ до ресурсів	Визначають потенціал зростання
Галузеві	Концентрація ринків, бар'єри входу	Обмеження конкуренції
Інноваційні	Розвиток ІТ, цифровізація	Формування довгострокових переваг

Джерело: складено автором

Таким чином, конкурентоспроможність України формується під впливом складної системи факторів, серед яких домінують інституційні та структурні обмеження. Водночас наявність інноваційного потенціалу та інтеграційних можливостей створює передумови для її підвищення у довгостроковій перспективі.

2.3 Порівняльний аналіз стратегій конкурентоспроможності країн-лідерів та їх досвід для України

У сучасних умовах глобальної економіки формування ефективних стратегій конкурентоспроможності є ключовим завданням державної економічної політики. Країни-лідери світового господарства забезпечують високі позиції у міжнародних рейтингах завдяки системному підходу до розвитку інституцій, інноваційного потенціалу, людського капіталу та конкурентного середовища.

Як свідчать дослідження міжнародних організацій, зокрема OECD та World Bank, конкурентоспроможність держави визначається не лише економічними показниками, але й якістю інституцій, ефективністю державного управління та здатністю до інноваційного розвитку [52; 57]. Саме ці чинники лежать в основі стратегій провідних країн світу.

У світовій практиці можна виділити кілька базових моделей забезпечення конкурентоспроможності:

- інноваційно-орієнтована модель (США, Німеччина)
- експортно-орієнтована модель (Південна Корея, Сінгапур)
- інституційно-орієнтована модель (країни ЄС)

Кожна з цих моделей має свої особливості, однак усі вони базуються на активній ролі держави у створенні сприятливого середовища для розвитку бізнесу та конкуренції.

Для більш наочного порівняння доцільно розглянути ключові характеристики стратегій окремих країн- (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Порівняльна характеристика стратегій конкурентоспроможності окремих країн-

Країна	Тип стратегії	Ключові інструменти	Результат
США	Інноваційна	Інвестиції в R&D, розвиток технологій	Лідерство у глобальних інноваціях
Німеччина	Індустріально-інноваційна	Підтримка промисловості, дуальна освіта	Сильний експортний сектор
Сінгапур	Експортно-інноваційна	Ліберальна економіка, інвестиційна привабливість	Висока конкурентоспроможність
Польща	Інституційна	Реформи, інтеграція в ЄС	Стабільне економічне зростання
Україна	Перехідна	Часткові реформи	Нестабільна конкурентоспроможність

Джерело: складено автором

Порівняльний аналіз свідчить, що країни-лідери використовують комплексні стратегії, які поєднують інноваційний розвиток, ефективне державне

управління та підтримку бізнесу. Зокрема, США забезпечують високий рівень конкурентоспроможності за рахунок значних інвестицій у наукові дослідження та технології, що формує їх глобальне лідерство.

Німеччина демонструє ефективну модель поєднання промислового розвитку та інновацій, що забезпечує стабільні позиції на світових ринках. Сінгапур, у свою чергу, реалізує політику відкритої економіки та залучення іноземних інвестицій, що сприяє високій динаміці економічного зростання.

Особливий інтерес для України становить досвід Польщі, яка завдяки проведенню інституційних реформ та інтеграції до Європейського Союзу змогла суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності. Це підтверджує важливість системних реформ та гармонізації економічної політики з європейськими стандартами.

На відміну від зазначених країн, Україна перебуває на етапі трансформації економічної системи, що характеризується фрагментарністю реформ та нестабільністю економічного розвитку. Це обумовлює необхідність запозичення ефективних елементів стратегій країн-лідерів та їх адаптації до національних умов.

З метою формування обґрунтованих висновків щодо можливостей підвищення конкурентоспроможності України доцільно здійснити детальний аналіз стратегій окремих країн, які демонструють стабільно високі результати у світових рейтингах, а також держав, близьких до України за історико-економічними передумовами розвитку.

Сучасна модель конкурентоспроможності США базується на інноваційно-орієнтованому підході, який передбачає активне стимулювання науково-дослідної діяльності та розвиток високотехнологічних секторів економіки. Значні інвестиції у сферу досліджень і розробок, а також розвинена система венчурного фінансування забезпечують формування інноваційної екосистеми, що сприяє довгостроковому економічному зростанню. Важливим елементом є ефективна взаємодія між державою, бізнесом та науковими установами, що

дозволяє швидко комерціалізувати інновації та впроваджувати їх у виробництво [57].

Стратегія конкурентоспроможності Німеччина характеризується поєднанням індустріального розвитку з інноваційною модернізацією. Важливу роль у цьому процесі відіграє концепція «Індустрія 4.0», яка передбачає цифровізацію виробничих процесів та інтеграцію сучасних технологій у промисловість. Суттєвою перевагою є також функціонування дуальної системи освіти, яка забезпечує високий рівень кваліфікації робочої сили та її відповідність потребам економіки [53].

Значний інтерес для України становить досвід Польща, яка змогла досягти суттєвого підвищення конкурентоспроможності завдяки реалізації комплексних інституційних реформ та інтеграції до європейського економічного простору. Використання фінансових ресурсів Європейського Союзу, розвиток інфраструктури та вдосконалення регуляторного середовища сприяли стабільному економічному зростанню та підвищенню інвестиційної привабливості країни [24].

Особливу модель розвитку демонструє Сінгапур, конкурентоспроможність якого ґрунтується на відкритості економіки, високій якості державного управління та сприятливому інвестиційному кліматі. Ефективна антикорупційна політика, низький рівень податкового навантаження та активне залучення іноземних інвестицій забезпечують стабільні позиції країни у світових рейтингах.

Отже, досвід провідних країн підтверджує, що досягнення високого рівня конкурентоспроможності можливе лише за умови реалізації системної державної політики, спрямованої на розвиток інновацій, підвищення ефективності інституцій та інтеграцію у світову економіку.

Проведений порівняльний аналіз стратегій конкурентоспроможності провідних країн дозволяє визначити ключові елементи, які можуть бути адаптовані в Україні з урахуванням її економічних, інституційних та соціально-політичних особливостей. Водночас безпосереднє копіювання зарубіжних

моделей є недоцільним, оскільки ефективність їх реалізації залежить від національного контексту.

Одним із найбільш релевантних напрямів для України є розвиток інноваційної економіки за прикладом США. Це передбачає збільшення обсягів фінансування науково-дослідної діяльності, стимулювання розвитку стартапів та формування ефективної взаємодії між наукою, бізнесом і державою. Як показує міжнародний досвід, саме інновації виступають основою довгострокового економічного зростання [57].

Важливим є також використання елементів індустріально-інноваційної моделі Німеччина, зокрема впровадження сучасних технологій у виробництво та розвиток системи професійної освіти. Підвищення якості людського капіталу дозволить забезпечити відповідність робочої сили потребам сучасної економіки та підвищити продуктивність праці.

Найбільш адаптивним для України є досвід Польща, яка змогла здійснити ефективну трансформацію економіки завдяки системним реформам та інтеграції до європейського економічного простору. Для України ключовими напрямками можуть стати:

- гармонізація законодавства з нормами ЄС
- підвищення ефективності державного управління
- розвиток інфраструктури та залучення інвестицій

Особливу увагу слід приділити інституційним реформам, оскільки саме вони визначають ефективність функціонування ринків та рівень довіри з боку інвесторів [24].

Досвід Сінгапур свідчить про важливість створення сприятливого бізнес-клімату, що включає зниження адміністративних бар'єрів, забезпечення прозорості регуляторної політики та боротьбу з корупцією. Для України це означає необхідність подальшого вдосконалення регуляторного середовища та підвищення ефективності антикорупційної політики.

Для систематизації можливостей адаптації міжнародного досвіду доцільно узагальнити ключові напрями у вигляді таблиці 2.15.

Аналіз представлених напрямів свідчить, що для України пріоритетними є три стратегічні вектори:

- Інституційна трансформація – підвищення ефективності державного управління та зниження рівня корупції
- Інноваційний розвиток – стимулювання науково-технічного прогресу та цифровізації економіки
- Європейська інтеграція – адаптація економічної політики до стандартів ЄС

Таблиця 2.14 – Напрями адаптації міжнародного досвіду для України

Країна-джерело	Елемент досвіду	Можливість впровадження в Україні	Очікуваний ефект
США	Розвиток інновацій та R&D	Підтримка стартапів, інвестиції в науку	Зростання технологічного потенціалу
Німеччина	Індустрія 4.0, освіта	Модернізація виробництва, реформа освіти	Підвищення продуктивності
Польща	Інституційні реформи	Євроінтеграція, розвиток інфраструктури	Економічна стабільність
Сінгапур	Бізнес-клімат	Дерегуляція, боротьба з корупцією	Зростання інвестицій

Джерело: складено автором

Водночас реалізація цих напрямів потребує комплексного підходу та узгодженості державної політики. Важливу роль у цьому процесі відіграє Антимонопольний комітет України, який забезпечує розвиток конкурентного середовища та контроль за дотриманням антимонопольного законодавства [4].

Таким чином, адаптація міжнародного досвіду є важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності України, однак її ефективність залежить від здатності держави забезпечити системність реформ та їх відповідність національним умовам. Реалізація зазначених заходів створить передумови для формування стійкої та конкурентоспроможної економіки.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було здійснено комплексний аналіз сучасного стану конкурентоспроможності України, досліджено внутрішні та зовнішні фактори впливу на економічну стійкість держави, а також проведено порівняльний аналіз стратегій конкурентоспроможності провідних країн світу та можливостей адаптації їх досвіду в Україні. Проведене дослідження дозволило встановити, що конкурентоспроможність України формується під впливом складної системи економічних, інституційних, інноваційних та зовнішньополітичних чинників, які визначають здатність держави забезпечувати стабільний розвиток у глобальному середовищі.

У процесі аналізу міжнародних рейтингів конкурентоспроможності встановлено, що Україна демонструє неоднорідні результати у різних сферах. Найбільші проблеми спостерігаються у сфері інституційного розвитку, економічної свободи та рівня корупції, що негативно впливає на інвестиційну привабливість держави та ефективність функціонування конкурентного середовища. Водночас відносно кращі позиції у глобальному інноваційному індексі свідчать про наявність значного науково-технічного та людського потенціалу. Доведено, що позитивна динаміка у сфері бізнес-клімату та цифровізації значною мірою пов'язана із впровадженням електронних інструментів державного управління, зокрема системи Prozorro.

Проведений аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів економічної стійкості дозволив встановити, що ключовими стримуючими чинниками розвитку конкурентного середовища в Україні залишаються висока концентрація ринків, недостатня ефективність інституцій, обмежений доступ до фінансових ресурсів та негативний вплив воєнного контексту. Особливо гостро ці проблеми проявляються у стратегічних секторах економіки, зокрема в енергетиці та телекомунікаціях, де домінування великих суб'єктів господарювання обмежує рівень конкуренції та створює високі бар'єри для входу нових учасників ринку. Водночас встановлено, що розвиток цифрових технологій, ІТ-сектору та малого

і середнього бізнесу створює передумови для формування нових конкурентних переваг української економіки.

У ході дослідження також визначено, що важливим фактором підвищення конкурентоспроможності України є поглиблення торговельно-економічної інтеграції з Європейським Союзом. Аналіз структури зовнішньої торгівлі та прямих іноземних інвестицій засвідчив посилення ролі країн ЄС як ключових торговельних та інвестиційних партнерів України. Встановлено, що у 2022–2023 роках відбулося суттєве зростання частки Європейського Союзу у зовнішньоторговельному обороті України, що стало наслідком переорієнтації торговельних потоків та поглиблення економічної інтеграції. Доведено, що прямі іноземні інвестиції з країн ЄС відіграють важливу роль у модернізації економіки, розвитку інноваційного потенціалу та впровадженні сучасних технологій.

Порівняльний аналіз стратегій конкурентоспроможності провідних країн світу дозволив встановити, що найефективнішими моделями розвитку є інноваційно-орієнтована, індустріально-інноваційна та інституційна моделі, які базуються на поєднанні ефективного державного управління, підтримки інновацій, розвитку людського капіталу та сприятливого бізнес-клімату. Особливий інтерес для України становить досвід Польщі щодо реалізації інституційних реформ та інтеграції до європейського економічного простору, а також досвід США, Німеччини та Сінгапуру у сфері інноваційного розвитку, цифровізації та підтримки конкурентного середовища.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

3.1 Напрями вдосконалення державної політики щодо зміцнення конкурентних переваг України

У сучасному глобалізованому середовищі, яке характеризується високою економічною турбулентністю, проблема зміцнення конкурентних позицій національної економіки набуває особливої ваги. Для України це питання має не лише економічний, а й стратегічний характер, оскільки рівень конкурентоспроможності держави безпосередньо впливає на темпи економічного зростання, здатність до адаптації в умовах зовнішніх викликів, а також на перспективи повноцінної інтеграції у міжнародний економічний простір. За таких обставин особливого значення набуває вироблення послідовної та результативної державної політики, спрямованої на формування стійких конкурентних переваг.

Державна політика у сфері підвищення конкурентоспроможності економіки охоплює систему цілеспрямованих рішень, механізмів і регуляторних інструментів, за допомогою яких створюються умови для розвитку підприємництва, стимулювання інноваційної активності, розширення конкуренції та більш раціонального використання наявного ресурсного потенціалу. Її зміст полягає не лише у впливі на макроекономічні параметри, а й у формуванні належного інституційного середовища, здатного забезпечити ефективне функціонування ринкових механізмів та підтримку пріоритетних напрямів структурної модернізації економіки.

Проведений у попередніх розділах аналіз дав змогу встановити, що розвиток конкурентоспроможності України стримується низкою глибоких системних диспропорцій. Серед найбільш відчутних проблем слід виокремити недостатню ефективність інституцій, надмірну концентрацію окремих ринків, слабку інноваційну активність суб'єктів господарювання та обмежені

можливості доступу бізнесу до фінансових ресурсів. Сукупний вплив цих чинників негативно позначається на динаміці економічного розвитку, знижує інвестиційну привабливість держави та ускладнює формування стабільного конкурентного середовища. Саме тому державна політика у цій сфері має бути комплексною, системною та орієнтованою на усунення структурних обмежень.

Вагоме місце у забезпеченні належного рівня конкуренції в національній економіці посідає Антимонопольний комітет України. Його діяльність пов'язана із виявленням і припиненням порушень конкурентного законодавства, недопущенням зловживання домінуючим становищем, а також захистом принципів добросовісної конкуренції. Разом із тим сучасні виклики свідчать про необхідність подальшого посилення спроможності цього органу, зокрема у напрямі вдосконалення правозастосовної практики, підвищення ефективності контролю за ринковою концентрацією та адаптації вітчизняних підходів до європейських вимог у сфері конкурентної політики [3].

Не менш важливою складовою державного впливу є вдосконалення інституційного середовища, оскільки саме якість інститутів значною мірою визначає здатність країни забезпечувати стабільний економічний розвиток і формувати довгострокові конкурентні переваги. Йдеться передусім про зміцнення принципу верховенства права, належний захист прав власності, підвищення рівня відкритості та підзвітності державного управління, а також реальне зменшення корупційних ризиків. За відсутності цих передумов реалізація будь-яких економічних реформ втрачає результативність, а конкурентне середовище залишається вразливим до адміністративного тиску та неформального впливу [25, с. 18].

В умовах переходу до нової моделі розвитку особливої актуальності набуває інноваційна складова державної політики. Сучасна міжнародна практика переконливо доводить, що саме інновації є основою довгострокового зростання продуктивності, технологічного оновлення виробництва та підвищення загальної ефективності національної економіки [57]. У зв'язку з цим державна політика повинна передбачати підтримку науково-дослідної сфери,

створення сприятливих умов для розвитку цифрових рішень, поширення сучасних технологій у реальному секторі економіки та стимулювання взаємодії між наукою, бізнесом і державою.

З огляду на виявлені проблеми, пріоритети державної політики підвищення конкурентоспроможності України мають охоплювати кілька взаємопов'язаних напрямів. Насамперед йдеться про покращення інституційної основи функціонування економіки. Це передбачає не лише реформування системи державного управління, а й підвищення її спроможності забезпечувати передбачуваність економічної політики, стабільність правил ведення бізнесу та довіру з боку суб'єктів господарювання. У цьому контексті важливо також посилити роль Антимонопольного комітету України як ключового інституційного суб'єкта, відповідального за підтримання належного рівня конкуренції на ринках [4].

Окремим стратегічним завданням є розвиток повноцінного конкурентного середовища. Практична реалізація цього напрямку пов'язана зі зменшенням рівня ринкової концентрації, усуненням штучних бар'єрів для входження нових учасників, розширенням можливостей для малого й середнього підприємництва, а також демонополізацією тих секторів, у яких конкуренція залишається обмеженою. Особливого значення ці заходи набувають у стратегічно важливих галузях, таких як енергетика та телекомунікації, де ступінь відкритості ринку суттєво впливає як на ефективність економіки в цілому, так і на якість послуг для споживачів.

Ще одним важливим вектором має стати послідовне стимулювання інноваційного розвитку. У практичному вимірі це означає необхідність активізації державної підтримки досліджень і розробок, розбудови інноваційної інфраструктури, поширення цифрових технологій та створення дієвих механізмів заохочення підприємств до технологічного оновлення. Впровадження таких заходів дозволить не лише підвищити продуктивність праці, а й забезпечити формування нових сегментів економіки з високою

доданою вартістю, що є принципово важливим для зміцнення міжнародної конкурентоспроможності країни [57].

Підвищення конкурентного потенціалу також тісно пов'язане з розширенням доступу суб'єктів господарювання до фінансових ресурсів. У цьому аспекті важливими є розвиток внутрішнього фінансового ринку, удосконалення механізмів кредитування бізнесу, підтримка підприємств малого та середнього сектору, а також створення сприятливих умов для надходження іноземного капіталу. Належна фінансова підтримка є однією з основних передумов інвестиційної активності, модернізації виробництва та підвищення загального рівня економічної динаміки [48].

Не можна оминати і євроінтеграційний вимір державної політики. Поглиблення інтеграції до європейського економічного простору повинно супроводжуватися не формальним, а змістовним узгодженням національного законодавства та економічних механізмів із нормами і стандартами Європейського Союзу. Такі зміни мають сприяти підвищенню якості державного регулювання, покращенню інвестиційного клімату, розширенню можливостей для виходу українських виробників на зовнішні ринки та зміцненню довіри міжнародних партнерів до української економіки [42].

Для систематизації інструментів реалізації державної політики доцільно представити їх у вигляді узагальненої таблиці.

Аналіз наведених інструментів свідчить, що підвищення конкурентоспроможності України можливе лише за умови їх комплексного та узгодженого застосування. Важливим є забезпечення взаємодії між різними елементами економічної політики, що дозволить досягти синергетичного ефекту.

Таким чином, реалізація державної політики підвищення конкурентоспроможності потребує використання широкого спектра інструментів, спрямованих на усунення структурних дисбалансів, розвиток інновацій та формування ефективного конкурентного середовища. Це створює основу для визначення практичних механізмів реалізації стратегії в умовах нестабільності, що буде розглянуто у наступному підрозділі.

Ефективність державної політики у сфері підвищення конкурентоспроможності значною мірою залежить не лише від визначення стратегічних напрямів, але й від наявності дієвих механізмів їх реалізації. У сучасних умовах трансформації економіки України особливого значення набуває формування комплексної системи інструментів, що охоплюють інституційний, економічний, інноваційний та регуляторний рівні.

Передусім, реалізація інституційних реформ потребує вдосконалення механізмів державного управління, зокрема підвищення прозорості прийняття рішень, цифровізації адміністративних процесів та посилення відповідальності органів влади. У цьому контексті важливу роль відіграє Антимонопольний комітет України, діяльність якого має бути спрямована на посилення контролю за концентрацією ринків, запобігання антиконкурентним узгодженим діям та розвиток добросовісної конкуренції [4].

Важливим напрямом є також впровадження економічних інструментів стимулювання конкурентоспроможності. До них належать податкові пільги для інноваційних підприємств, державна підтримка малого та середнього бізнесу, а також механізми державно-приватного партнерства. Особливого значення набуває розвиток фінансових інструментів, спрямованих на забезпечення доступу бізнесу до кредитних ресурсів та інвестиційного капіталу [48].

Не менш важливим є розвиток інноваційної інфраструктури, що включає створення технопарків, бізнес-інкубаторів, інноваційних кластерів та центрів трансферу технологій. Як свідчить міжнародний досвід, саме розвиток інноваційної екосистеми є основою формування довгострокових конкурентних переваг [57].

Окрему увагу слід приділити цифровізації економіки, яка виступає ключовим фактором підвищення ефективності функціонування ринків. Впровадження електронних сервісів, розвиток цифрової інфраструктури та підтримка цифрових інновацій сприяють зниженню транзакційних витрат та підвищенню прозорості економічних процесів. У цьому контексті позитивним

прикладом є функціонування системи Prozorro, яка забезпечує відкритість та конкурентність публічних закупівель [14].

Крім того, важливим механізмом є інтеграція України до європейського економічного простору, що передбачає гармонізацію законодавства, адаптацію регуляторної політики та участь у спільних ринках. Це створює додаткові можливості для розвитку конкуренції та підвищення інвестиційної привабливості країни [42].

Для систематизації інструментів реалізації державної політики доцільно представити їх у вигляді узагальненої таблиці.

Таблиця 3.1 – Система інструментів та механізмів реалізації політики підвищення конкурентоспроможності України

Група інструментів	Конкретні механізми	Напрями впливу	Очікуваний економічний ефект	Відповідальні інституції
Інституційні	Реформа державного управління, антикорупційні заходи	Підвищення ефективності управління	Зростання довіри, інвестицій	АМКУ, КМУ
Регуляторні	Дерегуляція, спрощення процедур	Полегшення ведення бізнесу	Активізація підприємництва	Мінекономіки
Фінансові	Кредитні програми, держпідтримка МСП	Доступ до ресурсів	Зростання бізнес-активності	НБУ, банки
Інноваційні	Технопарки, стартап-програми	Розвиток технологій	Підвищення продуктивності	МОН, бізнес
Цифрові	Е-сервіси, цифровізація економіки	Прозорість, ефективність	Зниження витрат	Мінцифри
Інтеграційні	Євроінтеграція, відкриття ринків	Розширення конкуренції	Залучення інвестицій	Уряд

Джерело: складено автором

Аналіз наведених інструментів свідчить, що підвищення конкурентоспроможності України можливе лише за умови їх комплексного та узгодженого застосування. Важливим є забезпечення взаємодії між різними елементами економічної політики, що дозволить досягти синергетичного ефекту.

Таким чином, реалізація державної політики підвищення конкурентоспроможності потребує використання широкого спектра інструментів, спрямованих на усунення структурних дисбалансів, розвиток інновацій та формування ефективного конкурентного середовища. Це створює основу для визначення практичних механізмів реалізації стратегії в умовах нестабільності, що буде розглянуто у наступному підрозділі.

3.2 Інструменти та механізми реалізації національної стратегії в умовах нестабільності

У сучасних умовах глобальної нестабільності, що для України посилюється впливом воєнних дій, питання реалізації національної стратегії конкурентоспроможності набуває особливої актуальності. На відміну від стабільних економік, де стратегічне планування має довгостроковий характер, в умовах кризових явищ пріоритет набувають гнучкість, адаптивність та швидкість реагування державної політики.

Реалізація стратегії конкурентоспроможності в умовах нестабільності передбачає використання спеціальних інструментів антикризового управління, спрямованих на забезпечення економічної стійкості, підтримку бізнесу та збереження конкурентного середовища. У цьому контексті важливого значення набуває поєднання короткострокових стабілізаційних заходів із довгостроковими структурними реформами.

Як свідчать міжнародні дослідження, зокрема World Bank та European Bank for Reconstruction and Development, країни, які демонструють високий рівень економічної стійкості, характеризуються здатністю швидко адаптувати економічну політику до змін зовнішнього середовища, забезпечувати безперервність функціонування критичної інфраструктури та підтримувати інвестиційну активність навіть у кризових умовах [53; 57].

Для України ключовими викликами є:

- руйнування інфраструктури

- зниження інвестиційної активності
- порушення логістичних ланцюгів
- зростання витрат бізнесу

Ці фактори безпосередньо впливають на конкурентоспроможність економіки та потребують формування нових підходів до реалізації державної політики.

Важливу роль у забезпеченні конкурентного середовища в умовах нестабільності відіграє Антимонопольний комітет України, який здійснює контроль за дотриманням конкурентного законодавства та запобігає зловживанням ринковою владою навіть у кризових умовах [4]. Посилення його інституційної спроможності є необхідною умовою забезпечення стабільності ринку.

Окреме значення має розвиток цифрових інструментів управління, які дозволяють забезпечити безперервність економічних процесів. Використання електронних платформ, зокрема Prozorro, сприяє підвищенню прозорості та ефективності використання ресурсів навіть у складних умовах [14].

Для узагальнення специфіки реалізації стратегії конкурентоспроможності в умовах нестабільності доцільно виділити ключові особливості (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Особливості реалізації стратегії конкурентоспроможності в умовах нестабільності

Характеристика	Зміст	Вплив на економіку
Адаптивність	Швидке реагування на зміни	Підвищення стійкості
Гнучкість політики	Зміна інструментів регулювання	Зниження ризиків
Пріоритетність секторів	Підтримка критичних галузей	Збереження економічного потенціалу
Цифровізація	Використання ІТ-рішень	Підвищення ефективності
Інтеграція	Співпраця з міжнародними партнерами	Доступ до ресурсів

Джерело: складено автором

Реалізація національної стратегії конкурентоспроможності в умовах нестабільності потребує застосування цілісної системи інструментів, яка поєднує

регуляторні, фінансово-економічні, інституційні, цифрові, інноваційні та зовнішньоекономічні механізми. В умовах воєнного стану та підвищеної турбулентності світового економічного середовища особливого значення набуває здатність держави не лише реагувати на поточні загрози, а й підтримувати довгострокові передумови економічного розвитку.

Першою групою інструментів є регуляторні механізми, спрямовані на зниження адміністративного навантаження на бізнес, удосконалення процедур доступу до ринків, спрощення дозвільної системи та забезпечення прогнозованості правового середовища. У кризових умовах держава має одночасно підтримувати економічну активність та запобігати викривленню конкурентного середовища. Саме тому важливо поєднувати дерегуляцію з ефективним антимонопольним наглядом, що особливо актуально для секторів із високою ринковою концентрацією [4; 18].

Другою важливою групою є фінансово-економічні інструменти, які охоплюють державні програми кредитування, податкові стимули, компенсаційні механізми, державні гарантії та інструменти підтримки малого і середнього бізнесу. В умовах нестабільності ці заходи виконують не лише функцію підтримки ліквідності підприємств, а й дозволяють зберігати виробничий потенціал, зайнятість та інвестиційну активність. Доступ до фінансових ресурсів є одним із ключових чинників збереження економічної стійкості та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання [48].

Третім стратегічним блоком виступають інституційні механізми, пов'язані з підвищенням спроможності державних органів, розвитком координації між ними та посиленням правозастосування. Особливу роль у цій системі відіграє Антимонопольний комітет України, який забезпечує захист економічної конкуренції, контроль за концентрацією ринкової влади, а також моніторинг державної допомоги [4; 5]. За умов воєнної економіки інституційна спроможність регулятора стає важливим фактором стримування зловживань та збереження добросовісної конкуренції.

Четверту групу формують цифрові інструменти, які забезпечують безперервність державного управління, підвищення прозорості процедур та скорочення транзакційних витрат. Особливо показовим прикладом є система публічних закупівель Prozorro, яка навіть у складних умовах зберігає важливу роль у підтриманні конкуренції, відкритості та контролю за використанням бюджетних коштів [13; 14; 15; 40]. Цифровізація також створює умови для швидшої взаємодії між державою та бізнесом, що в кризовий період має особливу цінність.

Наступною групою є інноваційні та інвестиційні механізми, спрямовані на підтримку технологічної модернізації, розвитку людського капіталу, комерціалізації наукових розробок та залучення інвестицій у перспективні галузі. За умов нестабільності саме інновації дозволяють економіці адаптуватися до змін, підвищувати продуктивність та формувати нові конкурентні переваги [27; 57].

Окреме значення мають зовнішньоекономічні та інтеграційні інструменти, пов'язані з гармонізацією законодавства, участю у європейських ринках, розширенням торговельних зв'язків та залученням міжнародної фінансової допомоги. Поглиблення інтеграції з Європейським Союзом розширює доступ України до нових ринків, технологій, стандартів регулювання та джерел фінансування, що створює важливу основу для реалізації національної стратегії конкурентоспроможності [42].

З метою систематизації зазначених інструментів доцільно узагальнити їх у вигляді розширеної таблиці 3.3.

Наведена таблиця свідчить, що реалізація національної стратегії конкурентоспроможності не може бути зведена до одного інструменту чи окремого напрямку політики. Ефективність такої стратегії формується внаслідок взаємодії багатьох механізмів, кожен із яких виконує окрему функцію, але водночас підсилює інші елементи системи.

Таблиця 3.3 – Система інструментів та механізмів реалізації національної стратегії конкурентоспроможності України в умовах нестабільності

Група інструментів	Конкретні механізми реалізації	Основні суб'єкти реалізації
Регуляторні	дерегуляція, спрощення дозвільних процедур, удосконалення ліцензування, прозорі правила доступу до ринків	Кабінет Міністрів України, Мінекономіки, профільні регулятори
Антимонопольні	контроль за концентрацією, припинення антиконкурентних узгоджених дій, моніторинг державної допомоги, ринкові дослідження	Антимонопольний комітет України
Фінансово-кредитні	пільгове кредитування, державні гарантії, компенсація відсоткових ставок, програми підтримки МСП	НБУ, Мінфін, державні банки, міжнародні донори
Податкові	податкові стимули для інвестицій, податкові канікули для окремих секторів, спрощення адміністрування	Мінфін, Верховна Рада України, ДПС
Інституційні	посилення спроможності органів влади, розвиток міжвідомчої координації, удосконалення правозастосування	Уряд, Верховна Рада України, АМКУ, судова система
Цифрові	цифровізація держпослуг, електронні закупівлі, автоматизація адміністративних процедур, відкриті реєстри	Мінцифри, Prozorro, центральні органи виконавчої влади
Інноваційні	підтримка R&D, розвиток технопарків, інноваційних кластерів, стартап-програм, трансферу технологій	МОН, Мінекономіки, бізнес, університети
Інфраструктурні	відновлення критичної інфраструктури, розвиток логістики, енергетичної стійкості, транспортних коридорів	Уряд, місцева влада, міжнародні партнери
Інвестиційні	страхування воєнних ризиків, публічно-приватне партнерство, спеціальні режими для інвесторів	Уряд, міжнародні фінансові організації, приватний сектор
Зовнішньоекономічні	диверсифікація експорту, підтримка експортерів, адаптація до ринків ЄС, використання торговельних преференцій	Мінекономіки, МЗС, бізнес-асоціації
Соціально-кадрові	програми перекваліфікації, розвиток професійної освіти, підтримка зайнятості, збереження людського капіталу	МОН, Мінекономіки, роботодавці, місцева влада

Джерело: складено автором

Наприклад, без належного інституційного середовища фінансові стимули можуть мати обмежений ефект, а без розвитку інфраструктури інноваційна політика не забезпечить масштабного економічного результату.

У практичному вимірі особливо важливим є забезпечення узгодженості короткострокових і довгострокових заходів. У короткостроковому періоді пріоритет мають інструменти підтримки ліквідності, стабілізації функціонування критичних ринків, захисту конкуренції та збереження інфраструктури. Натомість у середньо- та довгостроковій перспективі ключовими стають структурні реформи, розвиток інноваційної екосистеми, модернізація виробництва та інтеграція у європейський економічний простір.

Важливо також враховувати, що в умовах нестабільності особливої ваги набуває гнучкість державної політики. Це означає необхідність своєчасного перегляду інструментів залежно від зміни безпекової, фінансової чи зовнішньоекономічної ситуації. Саме адаптивність державного управління визначає, наскільки ефективно країна здатна не лише реагувати на поточні виклики, а й формувати основу для майбутнього економічного зростання.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі кваліфікаційної роботи було досліджено стратегічні пріоритети та інструменти підвищення національної конкурентоспроможності України в умовах сучасних глобальних викликів і нестабільності. Проведений аналіз дозволив встановити, що забезпечення конкурентоспроможності держави потребує реалізації комплексної державної політики, яка поєднує інституційні, економічні, інноваційні, фінансові та інтеграційні механізми впливу. Визначено, що ключовою умовою формування стійких конкурентних переваг є створення ефективного інституційного середовища, здатного забезпечувати прозорість економічних процесів, стабільність правил ведення бізнесу та належний рівень захисту конкуренції.

У процесі дослідження встановлено, що одним із пріоритетних напрямів державної політики має бути розвиток повноцінного конкурентного середовища шляхом зниження рівня монополізації ринків, усунення адміністративних бар'єрів та підтримки малого і середнього підприємництва. Важливу роль у цьому процесі відіграє Антимонопольний комітет України, діяльність якого спрямована на забезпечення добросовісної конкуренції, контроль за ринковою концентрацією та запобігання антиконкурентним практикам. Обґрунтовано, що посилення інституційної спроможності АМКУ є необхідною передумовою підвищення ефективності конкурентної політики та формування стабільного ринкового середовища.

Проведений аналіз засвідчив, що важливим чинником зміцнення конкурентоспроможності України є стимулювання інноваційного розвитку та цифровізації економіки. У сучасних умовах саме інновації, технологічне оновлення виробництва, розвиток цифрової інфраструктури та підтримка науково-дослідної діяльності формують основу довгострокових конкурентних переваг держави. Встановлено, що впровадження цифрових інструментів державного управління, розвиток електронних сервісів та використання системи публічних закупівель Prozorro сприяють підвищенню прозорості економічних процесів, зниженню транзакційних витрат та посиленню ефективності функціонування ринків.

У ході дослідження також визначено, що в умовах нестабільності реалізація національної стратегії конкурентоспроможності повинна базуватися на принципах адаптивності, гнучкості та швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища. Обґрунтовано, що особливого значення набувають фінансово-кредитні механізми підтримки бізнесу, розвиток інфраструктури, забезпечення енергетичної стійкості, диверсифікація зовнішньої торгівлі та поглиблення інтеграції України до європейського економічного простору. Встановлено, що комплексне використання регуляторних, фінансових, цифрових, інноваційних та зовнішньоекономічних інструментів дозволяє

підвищити економічну стійкість держави та створити умови для довгострокового економічного розвитку.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретичних, аналітичних та прикладних аспектів формування національних стратегій конкурентоспроможності в умовах глобалізації було досягнуто поставленої мети та виконано основні завдання роботи.

У першому розділі досліджено теоретичні засади конкурентоспроможності держави. Встановлено, що конкурентоспроможність є комплексною економічною категорією, яка відображає здатність національної економіки забезпечувати стаке економічне зростання, ефективне використання ресурсів та високий рівень добробуту населення. Обґрунтовано, що в умовах глобалізації конкурентоспроможність визначається не лише економічними показниками, але й якістю інституцій, рівнем інноваційного розвитку, ефективністю державної політики та інтеграцією у світову економіку. Узагальнення теоретичних підходів дозволило систематизувати основні моделі стратегій конкурентоспроможності та визначити методичні підходи до їх оцінки.

У другому розділі здійснено комплексний аналіз сучасного стану конкурентоспроможності України. Встановлено, що позиції України у міжнародних рейтингах залишаються нестабільними та характеризуються значним відставанням від країн-лідерів. Виявлено, що найбільшими проблемами є низький рівень інституційної ефективності, високий рівень корупції, обмежений доступ до фінансових ресурсів та висока концентрація ринків у стратегічних секторах економіки. Водночас визначено наявність позитивних тенденцій, зокрема розвиток цифрових інструментів, підвищення прозорості публічних закупівель та зростання інноваційного потенціалу.

Порівняльний аналіз стратегій конкурентоспроможності країн-лідерів показав, що їх успіх базується на системному підході, який поєднує інноваційний розвиток, ефективне державне управління та сприятливе інституційне середовище. Особливу цінність для України має досвід країн Центрально-Східної Європи, зокрема Польщі, яка змогла досягти значного прогресу завдяки

реалізації комплексних реформ та інтеграції до європейського економічного простору.

У третьому розділі обґрунтовано стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності України. Визначено, що ключовими пріоритетами державної політики є інституційна трансформація, розвиток конкурентного середовища, стимулювання інноваційної діяльності, розширення доступу до фінансових ресурсів та поглиблення європейської інтеграції. Доведено, що ефективність реалізації цих напрямів залежить від використання комплексної системи інструментів, яка включає регуляторні, фінансові, інституційні, цифрові та інноваційні механізми.

Особливу увагу приділено дослідженню реалізації стратегії конкурентоспроможності в умовах нестабільності. Встановлено, що в сучасних умовах ключовими факторами успіху є адаптивність державної політики, здатність забезпечувати економічну стійкість, підтримка бізнесу та відновлення критичної інфраструктури. Обґрунтовано необхідність поєднання короткострокових антикризових заходів із довгостроковими структурними реформами.

Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що підвищення конкурентоспроможності України можливе лише за умови реалізації комплексної та узгодженої державної політики, спрямованої на усунення структурних дисбалансів, розвиток інновацій та формування ефективного конкурентного середовища. Важливим є забезпечення системності реформ, підвищення якості інституцій та активна інтеграція у світову економіку.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання при формуванні державної економічної політики, розробці стратегій розвитку окремих галузей, а також у наукових дослідженнях з проблем конкурентоспроможності.

Таким чином, реалізація запропонованих заходів дозволить зміцнити конкурентні переваги України, забезпечити стійке економічне зростання та підвищити її позиції у глобальному економічному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Десятнюк О., Марченко Л. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів*. 2021. № 4 (69). С. 8–19. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/55712e94-0560-40da-b07b-941cce805b77> (дата звернення: 21.05.2026).
2. Антимонопольний комітет оштрафував паливні компанії групи «Приват» на 4,7 млрд грн. *Суспільне*. 2021. 31 берез. URL: <https://suspilne.media/118183-amku-ostrafuvav-kompanii-grupi-privat-za-zmovu-na-rinku-paliva/> (дата звернення: 21.05.2026).
3. Антимонопольна реформа: що змінює закон № 3295-IX і що ще треба зробити. *VoxUkraine*. 2024. URL: <https://voxukraine.org/antimonopolna-reforma-shho-zminyuye-zakon-3295-ix-i-shho-shhe-treba-zrobyty> (дата звернення: 21.05.2026).
4. Антимонопольний комітет України. Річний звіт за 2024 рік. Київ : АМКУ, 2025. 200 с.
5. Антимонопольний комітет України. Річний звіт про стан державної допомоги за 2023 рік. Київ : АМКУ, 2024. 80 с.
6. Bamberger K. A., Lobel O. Platform Market Power. *Berkeley Technology Law Journal*. 2017. Vol. 32, № 3. P. 1051–1092. DOI: <http://doi.org/10.15779/Z38N00ZT38>.
7. Гриценко О., Рак Ю. Оцінка рівня розвитку ринкової конкуренції. *Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України*. 2012. № 1. С. 29–36.
8. Турченко О. Г. Стратегія національної безпеки як основа для формування механізму реалізації національних інтересів. 2025. URL: <https://zenodo.org/records/18377117> (дата звернення: 21.05.2026).
9. Герасименко А. Г. Конкурентна політика: економічний зміст та напрями вдосконалення. *Стратегія розвитку України*. 2014. № 1. С. 27–33.
10. Гальчинський А. Реформи ЄС – справді питання сьогоdnішнього порядку денного. *Дзеркало тижня*. 2016. 30 січ. URL:

<https://zn.ua/ukr/columnists/reformi-yes-spravdi-pitannya-sogodnishnogo-poryadku-dennogo-198250.html> (дата звернення: 21.05.2026).

11. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

12. Госпсуд визнав недійсним рішення АМКУ про штраф АЗС групи Коломойського. *Слово і діло*. 2022. 23 листоп. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/23/novyna/ekonomika/hospsud-vyznav-nedijsnym-rishennya-amku-pro-shtraf-azs-hrupy-kolomojskogo> (дата звернення: 21.05.2026).

13. Державне підприємство «Prozorro». Головна сторінка. URL: <https://prozorro.gov.ua/> (дата звернення: 21.05.2026).

14. Державне підприємство «Prozorro». Звіт щодо результатів оцінки потенціалу у сфері публічних закупівель в Україні (EU4PFM – Програма підтримки управління державними фінансами). URL: <https://infobox.prozorro.org/upload/files/main/2342/674/capacity-assessment-eu4pfm-29072024-uk-3.pdf> (дата звернення: 21.05.2026).

15. Герасименко А., Масько А. Моделі взаємодії держави та ринку: інституційний аспект. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 12–18.

16. Державне підприємство «Prozorro». Публічні закупівлі у 2024 році: ключові зміни та тренди. 2024. URL: <https://delo.ua/news/111-mlrd-grn-cerez-prozorro-market-yak-zrosli-e-zakupivli-u-2024-roci-446044/> (дата звернення: 21.05.2026).

17. Даценко Ю. М. Теоретико-інституціональні аспекти формування конкурентної політики держави. 2018. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_1_2018ua/20.pdf (дата звернення: 21.05.2026).

18. Дорожня карта реформ у сфері конкуренції та антимонопольної політики. Київ, 2019. URL: https://publications.chamber.ua/2019/Antimonopoly/Roadmap_FINAL.pdf (дата звернення: 21.05.2026).

19. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листоп. 1993 р. № 3659-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення: 21.04.2026).

20. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 07 черв. 1996 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр> (дата звернення: 21.05.2026).

21. European Commission. Report on Competition Policy 2023. 2023. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/53a4d34f-f3f6-11ef-b7db-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 21.05.2026).

22. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 21.05.2026).

23. Концепція загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014–2024 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 верес. 2012 р. № 690-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2012-%D1%80> (дата звернення: 21.05.2026).

24. Кіндзерський Ю. Економічний розвиток і трансформація промислової політики у світі: уроки для України. *Економіка України*. 2019. № 6. С. 13–20.

25. Лагутін В. Д. Інститути і економічні механізми стабільності та розвитку суспільства. *Економіка України*. 2018. № 9. С. 13–24.

26. Лагутін В. Д., Бакалінська О. О. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття. Київ : Київський нац. торг.-екон. ун-т, 2009. 320 с.

27. Липов В. В. Конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2022. № 4. С. 3–17.

28. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку : Розпорядження Антимонопольного комітету України від 05 берез. 2002 р. № 49-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text> (дата звернення: 21.05.2026).

29. Проскурня О. М. Світова та конкурентна політика країн Європейського Союзу : конспект лекцій. Харків : НТУ «ХП», 2020. URL: https://web.kpi.kharkov.ua/bapm/wp-content/uploads/sites/28/2020/03/Meterial_for_M1..pdf (дата звернення: 21.05.2026).
30. Цілі сталого розвитку: Україна : національна доповідь. Київ : Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. URL: <https://me.gov.ua/download/22e86f94-a9dd-421e-adcb-e38748a4b7cb/file.pdf> (дата звернення: 23.04.2026).
31. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січ. 2001 р. № 2210-III (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 21.05.2026).
32. Профіцит та низька ціна: РДН і ВДР за перше півріччя 2020 року. *Оператор ринку*. 2020. URL: <https://www.oree.com.ua/index.php/newsctr/n/4763> (дата звернення: 21.05.2026).
33. Держстат. Підприємництво в Україні 2023 : статистичний збірник. Київ, 2024. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2024/zb/09/zb_pidpr_2023.pdf (дата звернення: 21.05.2026).
34. Рак Ю. А. Методика оцінки рівня розвитку конкуренції на основі кореляційно-регресійного аналізу (на прикладі ринку консалтингових послуг України). *Розвиток конкуренції в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Мукачево : Крок, 2020. С. 56–63.
35. Рак Ю. А. Конкуренція як чинник виробництва консалтингових послуг. *Бізнес-навігатор*. 2017. № 3 (42). URL: https://business-navigator.ks.ua/journals/2017/42_2017/40.pdf (дата звернення: 21.05.2026).
36. Результати роботи ринку електроенергії в 2021 році. *Sensor.net*. 2021. URL: <https://sensor.net/r3314011> (дата звернення: 21.05.2026).

37. Ринок природного газу та електроенергії у I півріччі 2024 р.: моніторинг. *EXPRO Consulting*. 2024. URL: <https://expro.com.ua/statti/rinok-prirodnogo-gazu-ta-elektroenerg-u--pvrchch-2024-r-montoring-expro-consulting> (дата звернення: 21.05.2026).

38. Филюк Г. Інституціональні чинники формування конкурентного середовища в Україні у контексті глобального розвитку. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2017. № 28 (1). С. 11–19. URL: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2013_28/zb28_02.pdf (дата звернення: 21.05.2026).

39. Трансперенсі Інтернешнл Україна. Публічні закупівлі 2023. 2023. URL: <https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2024/05/Publichni-zakupivli-2023-v3.pdf> (дата звернення: 21.05.2026).

40. Трансперенсі Інтернешнл Україна. Публічні закупівлі 2024: чим жила і як змінювалася сфера. 2024. URL: <https://ti-ukraine.org/research/publichni-zakupivli-2024-chym-zhyly-i-yak-zminyuvalasya-sfera/> (дата звернення: 21.05.2026).

41. Уманців Ю. М., Міняйло О. І. Економічна політика держави за умов глобальних трансформацій. *Економіка України*. 2018. № 9. С. 37–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_9_5 (дата звернення: 21.05.2026).

42. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 21.05.2026).

43. Національна стратегія доходів до 2030 року. Київ : Міністерство фінансів України, 2023. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf (дата звернення: 21.05.2026).

44. Частки джерел енергії на РДН, ВДР та балансуєчному ринку в Україні: 10 місяців 2024 р. *EXPRO Consulting*. 2024. URL: <https://expro.com.ua/novini/chastki-djerel-energ-na-rdn-vdr-ta-balansuyuchomu-rinku-v-ukran-10-msyacy-2024-r-> (дата звернення: 21.05.2026).

45. Щербакова Т. А. Стратегічні пріоритети національної економіки в умовах глобалізації. *Теоретико-методологічні трансформації економічної науки у XXI ст.: перспективи нової парадигми : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. С. 340–343.
46. Юринець Р. В., Петрух О. М., Круглякова О. О. Розвиток конкурентного середовища в Україні: проблеми та перспективи. *Економічний простір*. 2019. № 107. С. 85–95.
47. Ясько Ю. І. Механізм реалізації конкурентної політики держави. *Scientia Fructuosa*. 2022. Т. 145, № 5. С. 29–41. URL: <https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/1566> (дата звернення: 21.05.2026).
48. Ясько Ю. І. Розвиток конкуренції як фактор посткризового відновлення економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8264> (дата звернення: 21.05.2026). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.10.64>.
49. Katz M. Platform Economics and Antitrust Enforcement: A Little Knowledge is a Dangerous Thing. *Journal of Economics and Management Strategy*. 2019. Vol. 1. P. 138–152. DOI: <https://doi.org/10.1111/jems.12304>.
50. Stiglitz J. E. Towards a Broader View of Competition Policy. Oxford : Oxford University Press, 2017. URL: [https://business.columbia.edu/sites/default/files-efs/imce-uploads/Joseph Stiglitz/Towards a Broader View of Competition Policy.pdf](https://business.columbia.edu/sites/default/files-efs/imce-uploads/Joseph%20Stiglitz/Towards%20a%20Broader%20View%20of%20Competition%20Policy.pdf) (дата звернення: 21.05.2026).
51. European Bank for Reconstruction and Development. Annual Review 2021. London : EBRD, 2021. URL: https://www.ebrd.com/content/dam/ebrd_dxp/assets/pdfs/communications-department/annual-review/annual-review-2021/ebrd-annual-review-2021-english.pdf (дата звернення: 21.05.2026).
52. OECD. Annual Report on Competition Policy Developments in Ukraine – 2023/24 (DAF/COMP/AR(2024)55). Paris : OECD, 2024. URL:

[https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/AR\(2024\)55/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/AR(2024)55/en/pdf) (дата звернення: 21.05.2026).

53. European Bank for Reconstruction and Development. Transition Report 2024–25: Inclusive and Sustainable Growth. London : EBRD, 2024. URL: <https://www.ebrd.com/documents/comms-and-bis/transition-report-202425.pdf> (дата звернення: 21.05.2026).

54. OECD. The Use of Structural Presumptions in Antitrust – Note by the European Commission (DAF/COMP/WP3/WD(2024)27). Paris : OECD, 2024. URL: [https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WP3/WD\(2024\)27/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DAF/COMP/WP3/WD(2024)27/en/pdf) (дата звернення: 21.05.2026).

55. OECD. Competition Market Study of Ukraine's Electricity Sector. URL: https://www.oecd.org/en/publications/competition-market-study-of-ukraine-s-electricity-sector_f28f98ed-en.html (дата звернення: 21.05.2026).

56. Ukraine's stressed mobile providers prepare for more and longer power cuts. *Reuters*. 2024. 26 July. URL: <https://www.reuters.com/business/media-telecom/ukraines-stressed-mobile-providers-prepare-more-longer-power-cuts-2024-07-26/> (дата звернення: 21.05.2026).

57. World Bank. Global Economic Prospects, January 2024. Washington, DC : World Bank, 2024. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/661f109500bf58fa36a4a46eeace6786-0050012024/original/GEP-Jan-2024.pdf> (дата звернення: 21.05.2026).

58. United States Department of Justice, Federal Trade Commission. 2023 Merger Guidelines. Washington, DC : DOJ/FTC, 2023. URL: <https://www.justice.gov/media/1319686/dl?inline> (дата звернення: 21.05.2026).

59. United Nations Conference on Trade and Development. Trade and Development Report 2023: Growth, Debt and Climate – Realigning the Global Financial Architecture. Geneva : United Nations, 2023. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2023_en.pdf (дата звернення: 21.05.2026).

60. World Bank. Ukraine – Country Economic Memorandum. Washington, DC : World Bank, 2024. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099430504172540289/pdf/IDU-27384831-502e-466d-907e-d497bdd5132d.pdf> (дата звернення: 21.05.2026).
61. Войнова Є. І. Глобальна конкурентоспроможність країни: обґрунтування категорії, типи, фактори та наслідки. *Економіка та суспільство*. 2018. № 16. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/7.pdf (дата звернення: 21.05.2026).
62. IMD World Competitiveness Ranking 2025. *IMD World Competitiveness Center*. URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness-ranking/> (дата звернення: 20.05.2026).
63. World Bank. Business Ready (B-READY) 2024. Washington, DC : World Bank Group, 2024. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/> (дата звернення: 20.05.2026).
64. Ус І. Зовнішня торгівля України товарами: підсумки 2025 року. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2026. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2026-02/az_zovn_torg_pidsum2025_ukr_160226.pdf (дата звернення: 20.05.2026).
65. Зовнішня торгівля України 2025: що експортує та імпортує країна, дефіцит і структура ринку. *YouControl Market*. 2025. URL: <https://youcontrol.market/blog/zovnishnia-torghivlia-ukrayini-2025-shcho-ieksporuie-ta-importuie-krayina-diefitsit-i-struktura-rinku/> (дата звернення: 20.05.2026).
66. Прямі іноземні інвестиції в Україні. *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/> (дата звернення: 20.05.2026).